LUNDS UNIVERSITET

Arbete/sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet i samhället för personer med funktionsvariationen aspergers syndrom

Klara Bengtsson

Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen
Kurskod: MRSG31
Termin: Vårterminen 2017
Handledare: Malin Arvidsson, Ida Jansson

HUMAN RIGHTS STUDIES
LUND UNIVERSITY

Abstract

Detta arbete tar sin utgångspunkt i människors med funktionsvariationen aspergers/autismspektrumtillstånds egna erfarenheter samt en person som arbetar med funktionsvariationsfrågor på Funktionsrätt Sverige och olika former av material. Denna uppsats undersöker aspekterna tillgänglighet, delaktighet och arbete/sysselsättning för personer med funktionsvariationen aspergers/autismspektrumtillstånd utifrån ett empowermentperspektiv samt utifrån kapacitetsansatsen. Uppsatsens undersökning består av kvalitativa intervjuer med personer som själva har funktionsvariationen aspergers/högfungerande autism samt med en person som arbetar intressepolitiskt på Funktionsrätt Sverige (tidigare Handikappförbunden). Metoden som används är en kvalitativ innehållsanalys. Studien har kommit fram till ett antal olika resultat och slutsatser. En slutsats är sysselsättning ger mening. Att ha något att gå till varje dag kan vara viktigt för att människor ska känna sig inkluderade i samhället och för att dagarna ska ha struktur. Detta är också viktigt för uppfyllandet av flera av Nussbaums 10 centrala kapaciteter. Daglig verksamhet kan vara ett alternativ för dem som inte klarar av ett vanligt arbete. Ersättningsnivåerna är dock mycket låga. Detta försvårar möjligheterna till social och ekonomisk empowerment samt empowerment på olika nivåer. Det är viktigt att se till vad människor faktiskt har möjlighet att göra och att se till utvecklingspotentialen hos alla. En slutsats när det gäller aspekten delaktighet som också har undersökts är att en definition av delaktighet kan vara att denna kan komma inifrån individen medan tillgänglighet är något som kommer utifrån. Denna definition använde sig en informant sig av. Detta kan ha att göra med ett traditionellt perspektiv på empowerment. Delaktighet handlar också om människors upplevelser om vad som är möjligt att göra. Det krävs alltså ett samspel mellan individ och samhälle. Det är också viktigt att lyssna på människor och att föra fram deras berättelser. Detta blir alltså ett sätt att komma närmare deras verklighet.

Nyckelord: funktionsvariation, aspergers syndrom, sysselsättning, arbete, tillgänglighet, delaktighet, empowerment, Nussbaums teori, kapaciteter,

Innehållsförteckning

1 Inledning ... 3
1.1 Problemformulering, syfte och frågeställningar ... 3
1.2 Material och avgränsningar ... 5
1.2.1 Primär- och sekundärmaterial ... 5
1.2.2 Källkritik ... 6
1.2.3 Referenshantering ... 8
1.2.4 Forskningsetiska bedömningar ... 8

2 Litteraturöversikt och tidigare forskning ... 11
2.1 Begrepp och modeller kring funktionsvariation ... 11
2.1.1 Olika begrepp kring funktionsvariation ... 11
2.1.2 Olika modeller för att förstå funktionsvariation ... 13
2.1.3 Funktionsvariationen aspergers och övergången och ersättningen till diagnosen autismspektrumtillstånd ... 14
2.2 Forskning om funktionsvariation och sysselsättning ... 15
2.3 Forskning om Funktionsvariationskonventionen, Convention on the Rights of Persons with disabilities ... 18
2.4 Mitt arbete i relation till den tidigare forskningen ... 19

3 Teori och metod ... 20
3.1 Teori ... 20
3.1.1 Empowerment ... 20
3.1.2 Kapacitetsansatsen ... 22
3.2 Metod ... 25
3.2.1 Insamlingsmetod, kvalitativa intervjuer ... 25
3.2.2 Analysmetod kvalitativ innehållsanalys ... 28

4 En kvalitativ studie om sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet för personer med funktionsvariation. ... 30
4.1 Beskrivning av informanter ... 30
4.2 Situationen avseende sysselsättning/arbete för personer med funktionsvariation ... 32
4.3 Personer med funktionsvariationen aspergers upplevelse av sysselsättning/arbete, delaktighet och tillgänglighet ... 36
4.3.1 Upplevelser av sysselsättning/arbete ... 36
4.3.2 Upplevelser av delaktighet och tillgänglighet ... 38
4.4 Hur man kan förstå detta utifrån några av Nussbaums centrala kapaciteter samt utifrån empowerment på olika nivåer ... 43

5 Diskussion ... 48
5.1 Diskussion av resultat ... 48
5.2 I relation till tidigare forskning ... 49
5.3 Begränsningar med studien ... 50
5.4 Studiens samhällsrelevans ... 51
5.5 Saker av intresse för framtida studier ... 51

6 Sammanfattning ... 53
6.1 Sammanfattning i punktform ... 54

Referenser ... 55

Bilagor. ... 57

1 Inledning

Det är viktigt att basera undersökningen på personer med funktionsvariations egna upplevelser kring sysselsättning och arbete. Detta för att komma närmare den sociala verkligheten.[1] Denna studie och undersökning baseras på kvalitativa intervjuer med personer med funktionsvariations egna upplevelser kring arbete/sysselsättning, tillgänglighet och delaktighet. Peter sa vid en intervju att en önskan hos honom skulle vara att samhället skulle lyssna på och ta tillvara på tankarna hos personer med aspergers.[2] Anledningen till att denna uppsats har valt att undersöka arbete, delaktighet och tillgänglighet är att detta har med rättigheter att göra och att försöka skapa ett samhälle för alla. Bland personer med funktionsvariationer är andelen som är utan arbete större än bland övriga befolkningen.[3] Arbete kan vara av betydelse vid social inkludering och delaktighet i samhällslivet.[4] Tillgänglighet är viktigt att undersöka i en vidare bemärkelse än fysisk tillgänglighet. Sverige har skrivit under en rad olika åtaganden internationellt såsom International Convention on civil and political rights(ICCPR), International Convention on economical, social and cultural rights (ICESCR)och Convention on the rights of persons with disabilities) CRPD.

1.1 Problemformulering, syfte och frågeställningar

Denna uppsats ämnar till att undersöka delaktigheten, tillgängligheten i samhället och tillgången till arbete/sysselsättning, den dagliga sysselsättningen och villkoren för denna för personer med funktionsvariatonen aspergers. Detta är viktigt att undersöka för att

---

[1] Kvale *Den kvalitativa forskningsintervjun,* Studentlitteratur, Lund, 1997 s.9
[2] Peter, Intervju, 17/4-17, över internet
[3] Arvidsson, *Sysselsättning och social rättvisa. En registerstudie av 12689 personer med intellektuell funktionsnedsättning 2013, Örebros universitet s.15*
[4] Lamichine *Disability and the Global Employment Situation i Disability, Education and Employment in Development Countries, From Charity to Investment,* Cambridge University Press, 2015 s.25

kunna kartlägga och analysera situationen kring detta. Analysen fokuserar på att undersöka och analysera detta utifrån ett empowerment-perspektiv samt kapacitetsansatsen. Dessa teoretiska perspektiv används för att sätta människan, delaktigheten, kontrollen över sitt liv, känslor av makt, känslan av inflytande samt olika kapaciteter i fokus. Jag har valt att fokusera detta arbete på funktionsvariationen autismspektrumtillstånd eftersom det vid denna kräver andra anpassningar av tillgängligheten än rent fysiska men också för att jag vill undersöka delaktigheten och situationen vad gäller sysselsättning och arbete för denna grupp. Dock är det oklart vad anpassningar av miljön i praktiken innebär när det inte gäller fysiska anpassningar. Ännu en anledning att undersöka detta är på grund av att arbetsmarknaden har speciella åtgärder för personer med autismspektrumtillstånd såsom Supported employment och daglig verksamhet.[5] Ytterligare en anledning att undersöka detta är för att få syn på människors egna erfarenheter av att ha funktionsvariation samt om deras sysselsättning/arbete. Med delaktighet menar jag att personer är delaktiga i samhällslivet utifrån olika aspekter. Med tillgänglighet menar jag att miljöer ska vara anpassade och tillgängliga och att människor ska ha tillgång till olika delar av samhället.

Syftet med detta arbete är att undersöka och analysera hur situationen ser ut för personer med funktionsvariationen aspergers syndrom, vad gäller arbete/sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet i samhället utifrån Nussbaums kapacitetsansats och ekonomisk och social empowerment samt empowerment på olika nivåer.

Arbetets konkreta frågeställningar är:
Hur ser situationen ut vad gäller arbete/sysselsättning för personer med funktionsvariation? Hur upplever personer med funktionsvariationen aspergers arbete/sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet i samhället? Hur kan man förstå detta utifrån några av Nussbaums centrala kapaciteter, utifrån empowerment på olika nivåer, samt utifrån social och ekonomisk empowerment?

---

[5] Flygare, Wallén,*"Best practice inom daglig verksamhet"-en litteraturstudie*. *Daglig verksamhet för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning i arbetsför ålder*, Mälardalens högskola, 2016 s.6-8

1.2 Material och avgränsningar

1.2.1 Primär- och sekundärmaterial

Primärmaterialet består av olika former av kvalitativa intervjuer av dels två män som själva har funktionsvariationen aspergers, dels i form av en expertintervju med en person som arbetar intressepolitiskt på Funktionsrätt Sverige (tidigare Handikappförbunden). När det gäller personer som har funktionsvariation är detta avgränsat till unga vuxna i 20-årsåldern samt relativt unga vuxna i 35-årsåldern. Anledningen till denna avgränsning är att då har man nyligen trätt in i arbetslivet alternativt varit på en arbetsplats/daglig verksamhet ett antal år. En annan anledning är det är då som identiteten vidareutvecklas och stratifieras. Detta arbete är avgränsat till funktionsvariationen aspergers/autismspektrumtillstånd eftersom det vid denna funktionsvariation är intressant att se hur tillgängligt samhället är, vad delaktighet innebär, men också då det inte har forskats så mycket på denna grupp och tillgången till arbete och delaktigheten. Ännu en anledning är att man tidigare har bedrivit forskning på personer som inte själva har funktionsvariationen, att intervjua personer med funktionsvariationen innebär således en förstahandskälla.[6]

Att primärmaterialet också består av en expertintervju har att göra med att detta handlar om få ta del av expertkunskaper samt få syn på vilket arbete som bedrivs kring dessa frågor av detta förbund samt få en orientering om den politik som bedrivs i samhället vad gäller arbete och delaktighet för personer med funktionsvariation. Jag är medveten om att man vid expertintervjuer får svar på andra typer av frågor än av informanter som själva tillhör gruppen man undersöker. De etiska övervägandena är inte heller lika stora vid en expertintervju eftersom informanten svarar utifrån en yrkesroll. Dock är det viktigt att vara medveten om vad det är man får svar på och att personens expertroll kan ha en betydelse. Det är också viktigt att skapa distans från det informanten berättar. I boken

---

[6] Parsons, *Why are we an ignored group?' Mainstream educational experiences and current life satisfaction of adults on the autism spectrum from an online survey,* i *International Journal of Inclusive Education,* 2015, volym 19, nummer 4 s.397

Kvalitativ intervju- från vetenskapsteori till fältstudie lyfts det fram att det är viktigt att se till att ens analys inte blir en återberättelse av informanten svar vid intervjun.[7]

Som sekundärmaterial tar detta arbete sin utgångspunkt i olika vetenskapliga artiklar som belyser aspekten arbete, daglig verksamhet, arbetsåtgärder, tillgänglighet, delaktighet, doktorsavhandlingar samt olika rättighetskonventioner. En styrka med att sekundärmaterialet består av olika former av material är att detta kan synliggöra olika saker. Att sekundärmaterialet också består av olika former av material kan innebära att man inte kan gå in lika djupt på varje aspekt. Dock kan detta innebära vidgade perspektiv. Konventioner kan vara viktiga att ta med för att synliggöra vilka åtaganden Sverige har när det gäller rättigheterna för personerna med funktionsvariation. Dessa kan också undersökas närmare i relation till Nussbaums kapacitetsansats.

1.2.2 Källkritik

Det kan finnas olika bias som kan påverka. Detta arbete kan inte sägas vara representativt för situationen för vuxna med aspergers/autismspektrumtillstånd i stort med tanke på att undersökningen enbart består av två informanter med aspergers, en ung man och en relativt ung man. Men kvalitativt kan den ändå säga något i det specifika fallet och om arbete/sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet för personer med funktionsvariationen aspergers. Det kan också säga någonting om de teorier som detta material tillämpas på genom att det blir som en form av fallstudie. När det gäller urvalets betydelse så består detta av två personer som jag har en personlig relation till. Detta kan till viss del påverka trovärdigheten genom att personen kan känna en press att tillfredsställa. Däremot var jag tydlig med att de skulle svara ärligt. Att informanterna delvis bestod av personer jag kände kan också ha påverkat urvalet genom att dessa hade en liknande bakgrund.

---

[7] Ryen, *Kvalitativ intervju- från vetenskapsteori till fältstudie* Liber AB, Malmö 2004 s.132

Det är också viktigt att förhålla sig till aspekterna reliabilitet och validitet. Dock är detta omtvistat bland konstruktivister inom kvalitativ forskning då dessa menar att det inte finns en sanning.[8] Det är skillnad mellan intern och extern validitet.[9] Undersökningen i denna uppsats är inte tillräckligt stor för att undersöka hur orsakssammanhang ser ut i olika miljöer, detta är nämligen en del av validitet.[10] Däremot kan den säga något om primärmaterialet i relation till teorier och tidigare forskning. När det gäller reliabilitet såg jag till att spela in alla intervjuer. En vanlig felkälla är nämligen att forskaren annars sållar, då forskaren inte hinner anteckna allt som sägs under intervjun.[11] Dessutom kan det också hända att forskaren antecknar fel alternativt börjar med själva analysen under intervjun.[12] När det gäller den aspekten av reliabilitet som handlar om att se sin studie i större sammanhang, göra en mer omfattande studie och att se hur resultatet i denna studie samspelar med andra studier så har jag svårt att säga något om detta då denna studie inte är särskilt omfattande.[13] Dock har jag när det gäller vissa aspekter i undersökningen hittat stöd i teori och i tidigare forskning. Däremot kommer jag inte kunna dra generella slutsatser av min studie.

Vanliga felkällor inom funktionsvariationsforskning är enligt boken *Forskning om funktionshinder Problem-utmaningar-möjligheter* är att forskaren antingen använder sig av ett normativt eller ett utvärderingsperspektiv vid forskningen.[14] Detta arbete försöker komma runt denna problematik genom att intervjua människor kring olika aspekter, på samma gång som aspekterna tillgänglighet, arbete och delaktighet på arbetsmarknaden och i samhället undersöks. Dock är jag medveten att det också är viktigt att ha distans till informanterna. En risk är annars att arbetet blir för mycket av ett referat av det informanterna sagt.[15] Det är också viktigt att ha ett konstruktivistiskt perspektiv och fundera och reflektera över olika konstruktioner som finns. Dock är det en styrka att intervjua människor för att förstå deras verklighet.[16]

---

[8] Ryen, *Kvalitativ intervju, från vetenskapsteoori till fältstudier*, Liber Ab, Malmö 2004 s.137
[9] Ibid s.139
[10] Ibid s.139
[11] Ibid s.140
[12] Ibid s.140
[13] Ibid s.140
[14] Söder (red), Studentlitteratur Lund ,2005 s.87-95
[15] Ryen, *Kvalitativ intervju-från vetenskapsteori till fältstudier*, 2004 s.132
[16] Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun* Studentlitteratur Lund, 1997 s.9

Sekundärmaterialet består av olika former av material för att ge en sådan nyanserad bild som möjligt. Att också doktorsavhandlingar finns med har att göra med att det var där som det fanns information och material kring ett svenskt perspektiv kring funktionsvariationsfrågor. Dessa är godkända och granskade. De är visserligen inte genomgått peer reviewed men de håller trots detta hög akademisk standard.

En annan viktig reflektion när det gäller källkritik är att reflektera över vem/vilka som ligger bakom rapporterna eller forskningen. Att många av dessa har genomgått peer reviewed är ett tecken på god vetenskaplighet. Dock är det viktigt att gå igenom hur varje studie som detta arbete använder sig av har genomförts. Det är också viktigt att fundera på vilka perspektiv de olika artiklarna tar sina utgångspunkter utifrån.

1.2.3 Referenshantering

Referenshanteringar vad gäller litteratur, rapporter och olika former av textmaterial hänvisas sedvanligt utifrån Oxfordssystemet. När det gäller hänvisningar till intervjuer har jag valt att referera till fingerat namn, intervju, datum, plats där intervjun genomfördes. Detta för att göra det överskådligt, klart och enkelt.

1.2.4 Forskningsetiska bedömningar

Innan intervjuerna påbörjades skickade jag ut en förfrågan via mail eller Facebook till potentiella informanter om de kunde tänka sig att ställa upp för en intervju. I förfrågningarna var jag tydlig med arbetets syfte, att deltagandet i studien var på frivillig basis, att de när som helst under processen kunde avbryta samarbetet och att alla informanter skulle avidentifieras. Det är en vanlig sed inom kvalitativ forskning att man skickar ut förfrågan till potentiella informanter om de vill delta.[17] Det är också en vanlig sed att använda sig av informerat samtycke.[18]

---

[17] Ryen, *Kvalitativ intervju- från vetenskapsteori till fältstudier*, Liber, Malmö 2004 s.155
[18] Kvale *Den kvalitativa forskningsintervjun* 1997 s.144

Ett etiskt övervägande var om informanterna enbart skulle bestå av personer som jag inte kände personligen samt hur jag skulle se till att deltagandet verkligen var frivilligt. Efter att ha funderat och gjort en hel del överväganden beslutade jag mig för att också intervjua personer med funktionsvariation som jag har en kompisrelation till. Detta eftersom det är praktisk genomförbart, lätt att få tag på och lätt med följdfrågor. Det hade också att göra med smidighet och att andra som jag försökte kontakta varken hade tid eller möjlighet att ställa upp. Dock är jag medveten om att det finns en risk att personen kan känna press och vilja vara till lags. Därför var jag tydlig med att personerna inte skulle känna någon press och att de skulle vara ärliga. Å andra sidan vet jag inte om de trots detta kände press. Däremot kan personer som man inte känner personligen också känna press vid en intervju.[19]

Ett annat övervägande var om primärmaterialet bara skulle bestå av intervjuer ansikte till ansikte eller om det utöver detta även skulle bestå av intervjuer över internet. Jag valde trots allt att också intervjua en person över internet för att få tillgång till personer som bor på längre avstånd.[20] För vissa kan det vara mer bekvämt att svara över mail eller på chatten på Facebook än ansikte till ansikte. Trots detta är jag medveten om att detta kan påverka trovärdigheten och att det är svårt att se vad som är autentiskt, genom att det inte går att läsa av kroppsspråk och olika betoningar i orden.[21] Det kan möjligen också påverka aspekten om anonymisering och säkerhet för materialet ifall någon skulle komma åt mina konton på internet, då jag då har chattat med personen under dennes vanliga namn. Men jag är försiktig och lämnar inte ut mina lösenord. Vid de intervjuer jag hade ansikte mot ansikte döpte jag transkriberingsdokumenten till informant B och informant C för att börja avidentifieringsprocessen i ett tidigt skede. Det är nämligen mycket viktigt med konfidentialitet och att inte ha med data som kan personifiera informanten.[22]

---

[19] Gillham, *Forskningsintervjun*, *Tekniker och Genomförande*,2008 s.31
[20] Gillham, *Forskningsintervjun, Tekniker och genomförande* 2008 s.144
[21] Ibid. s.145
[22] Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun,* Studentlitteratur, Lund 1997 s.109

För att visa att mitt material var levande och bestod av intervjuer med människor beslutade jag mig för att istället för att i min analys skriva informant X använda mig av fingerade namn. Detta för att göra det mindre kliniskt och för att det kändes som ett sätt att göra informanternas röster mer levande.

Ett annat etiskt övervägande var hur jag skulle gå tillväga vad gäller urval av intervjupersoner. Min ambition från början vara att hitta informanter med olika bakgrund, kön och klass, men så blev det inte. Att alla intervjupersoner var av manligt kön och medelklass kan innebära att det var svårare att få syn på hur funktionalitet samspelar med andra skiktningar såsom kön och klass. Dock försökte jag ta kontakt med personer av kvinnligt kön och en arbetsplats där personer arbetade med daglig verksamhet. Dessa hade ingen möjlighet att ställa upp för min studie. Därmed får aspekten kön och funktionalitet och sambanden mellan dessa variabler sparas till framtida studie

2 Litteraturöversikt och tidigare forskning

Denna forskningsöversikt redogör först för olika sätt att diskutera och förstå funktionsvariation. Därefter går den in på forskning kring funktionsvariation, arbete, daglig verksamhet samt forskning om betydelsen av Convention on the Rights of Persons with Disabilities.). Avslutningsvis går den in på hur denna uppsats förhåller sig till forskningsläget.

2.1 Begrepp och modeller kring funktionsvariation

2.1.1 Olika begrepp kring funktionsvariation

Det är av betydelse vilka begrepp som används vid diskussion och samtal kring olika fenomen och aspekter. Specifikt i detta fall har valet av begrepp betydelse när man pratar om fenomenet, en viss grupp människor som identifieras/klassificeras tillhörande gruppen och verkligheten. Begreppen funktionsnedsättning och funktionshinder har länge debatterats och varit omtvistade[23] Gustafsson poängterar i sin doktorsavhandling *Supported employment i en svensk kontext förutsättningar när personer får och behåller sitt arbete* att begreppen funktionshinder och funktionsnedsättning inte är synonymer då de har kommit att betyda lite olika saker i praktiken.[24] Det är således av vikt vad man lägger i olika begrepp och att olika begrepp passar olika bra in i olika teorier. Med funktions-

[23] Gustafsson, *Supported Employment i en svensk kontext, förutsättningar när personer med funktionsnedsättning får och behåller arbete*, Örebro Universitet, 2014 s.25
[24] Ibid. s.26

nedsättning menar man att personen har nedsatt funktionsförmåga och med funktionshinder att det uppstår i samspelet mellan individens nedsatta förmåga och omgivningen.[25] Med funktionshinder synliggörs och problematiseras samspelet mellan individ och samhälle.[26] Dock är jag medveten om att funktionshindrade även har nedsatt förmåga inom vissa områden och att det krävs att man också arbetar med denna på samma gång som med samhällets anpassning och acceptans. Det krävs således både arbete på individ och samhällsnivå. Men på samma gång har det omkringliggande samhället ett ansvar att ge stöd och att inkludera människor i samhället.

Ett annat begrepp som börjar användas på senare tid är funktionsvariation som dock inte används så mycket inom akademin. En styrka med detta begrepp är att man kommer bort från funkisnormen. Med funkisnormen menar jag att samhället är präglat av ableism. En svaghet med funktionsvariation är att begreppet inte uttrycker något om nedsatt förmåga eller hinder. Skulle detta kunna resultera i att fokus kommer bort från svårigheter som individer faktiskt kan ha samt att vissa människor är beroende av mer stöd än andra? Trots detta kommer jag använda mig av detta begrepp i denna uppsats eftersom jag menar att det har vissa fördelar som att det kommer bort från funkisnormen och att det visar på att människor fungerar olika och att man ska se styrkan i det, på samma gång som människor ska ges stöd och blir inkluderade. En annan anledning till att jag vill använda detta begrepp är eftersom det inte är lika etablerat utan ett som börjar växa fram, denna uppsats kan således bidra till dess användning i vidare mening. Ett annat sätt som jag menar att man kan använda dessa begrepp är att man kan använda de samtidigt när man menar olika saker. Som i detta exempel: Person X har en funktionsvariation, person X har nedsatt förmåga inom vissa områden som ibland utgör ett hinder i kontakten med omgivningen.

---

[25] Ibid s.26

[26] Gustafsson, *Supported Employment i en svensk kontext, förutsättningar när personer med funktionsnedsättning får och behåller arbete,* Örebro Universitet, 2014 s.18

2.1.2 Olika modeller för att förstå funktionsvariation

I sin artikel *Dimension of Disability* lyfter Simo Vehmas fram olika modeller som kan användas för att förstå och tolka funktionsvariation.[27] En av dessa är den medicinska modellen som handlar om att en funktionsvariation kan förstås p.g.a. genetiska fel samt en nedsatt fysisk eller psykologiska förmåga.[28] Genom denna modell kan paralleller dras till begreppet funktionsnedsättning eftersom jag menar att det begrepp fokuserar på individens svårigheter inom vissa områden. Det är också denna som kan sägas vara utgångspunkten vid diagnosticeringen av autismspektrumtillstånd genom att denna fokuserar på nedsatt förmåga inom en rad områden.[29] Detta hör alltså samman med den modell som handlar om att studera nedsatt funktionsförmåga.[30] En annan modell är den sociala modellen där man menar att det är miljön, stigmatiseringen och på grund av att samhället inte är anpassat och tillgängligt som skapar funktionsvariationen.[31] I den sociala modellen ses funktionsvariation som en naturlig del i samhället och som något som alltid har funnits.[32] Detta går också att koppla till den forskning som finns inom feministisk teori om funktionsvariation där man menar att det handlar om rättigheter, exkludering och identiteter.[33] En annan modell är den interaktionella modellen som kan sägas på sätt och vis vara rådande i Sverige.[34] Den interaktionella modellen innebär att man ser till interaktionen mellan individen och det omkringliggande samhället.[35] Det är också denna modell som WHO tar sin utgångspunkt ifrån.[36]

---

[27] Cambridge Quartley of Welfare, 2004 s.352
[28] [28] Gustafsson, *Supported Employment i en svensk kontext, förutsättningar när personer med funktionsnedsättning får och behåller arbete,* Örebro Universitet s.36
[29] Söder *Forskning om funktionshinder-Problem,Utmaningar och möjligheter,* 2005 s.40
[30] Ibid s.43
[31] Vehmas, *Dimensions of Disabilities i Quartley of Welfare* 2004 s.356
[32] Ibid s.356
[33] Garland, Thomson *Feminist Disability Studies* i *Signs* Volym 30, Nummer 2, 2005 s.1557
[34] Söder(red) *Forskning om funktionshinder-Problem-utmaningar-möjligheter* 2005 s.46
[35] Ibid s.46
[36] Ibid s.47

2.1.3 Funktionsvariationen aspergers och övergången och ersättningen till diagnosen autismspektrumtillstånd

I de vetenskapliga artiklarna *Concerns about Identity and Services Among People with Asperger´s and Autism Syndrome Regarding DSM-5-change*[37]och *Clinical Diagnoses Exacerbate Stigma and Improve Self-Discovery According to People With Autism* ges exempel på vad som kännetecknar autismspektrumtillstånd samt möjliga effekter av att DSM-5 ändrar diagnoser för det som tidigare var autism och aspergers.[38] Några saker som kännetecknar autismspektrumtillstånd/tidigare aspergersär en nedsatt förmåga till social kommunikation samt olika former av starka intressen.[39] Detta kan man dels förstå utifrån medicinsk och en social modell. Utifrån en medicinsk modell kan man förstå detta genom att diagnosmanualen för autismspektrumtillstånd fokuserar på nedsatta förmågor.[40] Det är också psykiatriker och psykologer som sätter en autismspektrumdiagnos.[41] Utifrån en social modell kan man förstå autismspektrum som att det hänger samman med interaktionen i samhället och att det är betydelsefullt att arbeta mot stigman och fördomar som kan finnas gentemot personer med aspergers.[42] Tidigare gjordes det åtskillnad mellan aspergers och autism.[43] Idag finns bara autismspektrumdiagnos.[44] Orsaken till detta är att man menade att svårigheterna med diagnoserna är närliggande och under samma spektrum.[45] På samma gång som människor med aspergers kan uppleva det som mer stigmatiserande om deras diagnos ändras till en autismspektrumtillståndsdiagnos.[46] Jag väljer ändå att använda mig av aspergers i denna uppsats eftersom informanterna har denna diagnos.

---

[37] Spillers, Sensuis,Linton i *Journal of Social Work and Rehabilation,* Volym 13, Nummer 7 s.248
[38] Linton, *Social Work in Mental Health* Volym 14, nummer 4 2014
[39] Spillers, Sensuis, *Concerns about Identity and Services Among People with Asperger´s and Autism Syndrome Regarding DSM-5-change* i *Journal of Social Work and Rehabilation,* Volym 13, Nummer 7, 2014 s.249
[40] Linton, Clinical Diagnoses Exacerbate Stigma and Improve Self-Discovery According to People With Autism Social Work *in Mental Health* Volym 14, nummer 4 2014 s.337
[41] Ibid s.337
[42] Ibid s.331
[43] Spiller, Sensius, *Concerns about Identity and Services Among People with Asperger´s and Autism Syndrome Regarding DSM-5-change* i *Journal of Social Work and Rehabilation,* Volym 13, Nummer 7, 2014 s.248
[44] Ibid. 248
[45] Ibid s.248
[46] Linton, Clinical Diagnoses Exacerbate Stigma and Improve Self-Discovery According to People With Autism Social Work *in Mental Health* Volym 14, nummer 4 2014 s.332

2.2 Forskning om funktionsvariation och sysselsättning

I många västerländska länder har ett sätt att arbeta för inkludering av personer med funktionsvariation varit att försöka få en tillgänglig arbetsmarknad.[47] Arbete kan vara av stor vikt vad gäller självständighet och social inkludering.[48] Det har också betydelse för individers självkänsla och identitet.[49] I kapitlet *Disability and the Global Employment Situation* i boken *Disability, Education and Employment in Development Countries* lyfts det fram att arbete kan vara en förutsättning för sann social inkludering och ekonomiskt oberoende.[50] Trots målsättningen om arbete för personer med funktionsvariation så har många skandinaviska länder svårt att i praktiken göra arbetsmarknaden tillgänglig för personer med funktionsvariation trots olika former av arbetsfrämjande åtgärder och antidiskrimineringspolicys.[51] I praktiken är det enligt min uppfattning svårt för personer med funktionsvariation att få arbeten på en arbetsmarknad med krav på flexibilitet och vissa personliga egenskaper och kvalitéer. Sverige kan sägas ha gått en lite en annan väg där fokus har legat på att också erbjuda daglig verksamhet eller skyddad anställning utöver att försöka få personer med funktionsvariation att få arbeten på den ordinarie arbetsmarknaden.[52] På samma gång är graden av personer med funktionsvariation på arbetsmarknaden något högre i Sverige än i andra länder.[53] I Sverige är andelen 44% av personer på funktionsvariation på arbetsmarknaden jämfört med 40% i genomsnitt i OECD-länder.[54].

---

[47] Lövgren, Markström, Sauer, *Towards Employment: What Research Says About Support-to-Work in Relation to Psychiatric and Intellectual Disabilities,* i *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation* volym16, nr 1, 2017 s.15
[48] Lamichin, *Disability and the Global Employment Situation, i Disability, Education and Employment in Development Countries Oxford University Press,* 2015 s.25
[49] Ibid s.25
[50]Ibid s.25
[51] Lillesto och Tveit Sandin, *Limits to Vocational inclusion?:Disability and the Social Democratic Conception of Labour* i *Scandinavian Journal of Disability Research,* Volym 16, nummer 1,2014 s.45
[52] Lövgren, Markström, Sauer, Från sysselsättning till arbete, *En kunskapssammanställning*
[53] Veronica Lövgren, Urban Markström, and Lennart Sauer , *Towards Employment: What Research Says About Support-to-Work in Relation to Psychiatric and Intellectual Disabilities,* i *Journal of Social Work of in Disability & Rehabilitation* volym16, nr 1, 2017 s.14
[54] Ibid s.14

Ett mål med den svenska funktionshinderspolitiken är att skapa jämlikhet och samma möjligheter att delta i samhället och arbetslivet för personer med funktionsvariation som personer som inte har funktionsvariation.[55] På samma gång som Lövgren skriver i sin forskning att personer med funktionsvariation delvis undantas arbetsnormen i samhället.[56] I den vetenskapliga artikeln *Analysis of cost and quality indicators of day activity service programmes* ger Värja, Larsson ,Tholén och Hultkrantz exempel på hur människor med autism och down syndrom har rätt till daglig verksamhet enligt LSS.[57] Denna kan dels vara olika former av konstnärlig verksamhet samt arbete på platser som påminner om arbetslivet.[58] Lövgren skriver i sin avhandling *Villkorat vuxenskap, levd erfarenhet av intellektuell funktionsnedsättning kön ,och ålder* att daglig verksamhet är en rättighet människor har.[59] Vidare beskriver Lövgren hur hon genom sin forskning har kommit fram till människor kan känna oro om de får vara kvar på sin dagliga verksamhet.[60] Lövgren pekar också på hur samtal på den dagliga verksamheten kan påminna om arbetslivet i övrigt.[61] En målsättning är att människor med daglig verksamhet ska gå vidare till annan sysselsättning.[62] I praktiken går inte många som börjar i daglig verksamhet vidare till annat arbete.[63] Värja med flera lyfter fram att det bara handlar om ett fåtal individer som går vidare till arbete från daglig verksamhet.[64] Markström med flera beskriver i forskningsrapporten *Från sysselsättning till arbete, En Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning* att det finns en risk att daglig verksamhet blir som en inlåsningseffekt.[65] Många ungdomar med vissa funktionsvariationer har svårt att komma ut på arbetsmarknaden.[66] Ett sätt som jag väljer att förhålla mig till denna forskning är att hur man ska tolka begreppet jämlikhet. Jag är

---

53 Ibid s.17
56 Umeå Universitet 2013 s.160
57 *Scandinavian Journal of Disability Research*, 2013 s.3
58 Ibid s.4
59 Umeå Universitet 2013 s.159
60 Ibid s.159
61 Ibid s.159
62 Arvidsson, *Sysselsättning och Social Rättvisa, En registerstudie om 12 689 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning, Örebro Universitet 2013 s.25*
63 Lövgren, Markström, and Sauer , *Towards Employment: What Research Says About Support-to-Work in Relation to Psychiatric and Intellectual Disabilities* i *Journal of Social Work in Disability and Rehabilation,* Volym 16, nummer 1 2017s.15
64 Värja, Larsson, Tholén, *Analysis of cost and quality indicators of day activity service programmes in Sweden* i *Scandinavian Journal of Disability Research* 2013 s.2
65 Lövgren, Markström, Sauer *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*s, Umeå Universitet, Umeå 2013 Umeå Universitet s.36
66 Ibid s.7

också nyfiken på hur övergången från annan sysselsättning till ett vanligt arbete ser ut. Ett sätt som jag också väljer att tolka svårigheten för vissa personer med funktionsvariation att komma ut på arbetsmarknaden är genom att man kan förstå detta utifrån en kapitalistisk modell där vissa former av arbeten värderas mer i samhället och där människor ska sälja sin arbetsförmåga på en marknad. I sin forskningsrapport *Från Sysselsättning till Arbete, En kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer funktionsnedsättning* beskriver Markström med flera att en anledning till att personer med funktionsvariationer som är kvar eller som hamnar i daglig verksamhet har ökat är på grund av ett hårdare klimat på arbetsmarknaden.[67] I den vetenskapliga artikeln *Analysis of cost and quality indicators of day activity service programmes in Sweden* ges det exempel på att andelen individer som har daglig verksamhet har ökat med 50% sedan 2004.[68]

Supported employment och skyddad anställning är några former av stöd som personer med funktionsvariation ges på arbetsmarknaden och arbetsplatser.[69] *I* forskningsrapporten *Från Sysselsättning, till Arbete, Kunskapssammanställning om stöd till arbete för för personer med funktionsnedsättning* ges exempel på hur skyddad anställning kan ha en inlåsningseffekt och ses som ett funktionshinderkontrakt där personer med funktionsvariation får sämre villkor än andra.[70]

När det gäller Supported-employment är det viktig att denna är anpassad för personer med funktionsvariation för att den ska fungera väl.[71] Forskning pekar på att det ibland kan vara för svåra uppgifter som personer inte klarar av samt att dessa utgår mer från arbetsplatsens än från personens behov.[72] Jag väljer mig att förhåller mig till detta genom att det är viktigt med ett perspektiv som ser till interaktionen mellan människor. Det är viktigt att ha i åtanke människors olika förmåga och att utgångspunkten bör vara

---

[67] Lövgren, Markström, Sauer, *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*s, Umeå Universitet, Umeå 2013 s.3
[68] Värja, Larsson Tholén ,Hultkrantz *Analysis of cost and quality indicators of day activity service programmes in Sweden*, *Scandinavian Journal of Disability Research* 2016
[69] Lövgren, Markström, Sauer, *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*s, Umeå Universitet, Umeå s.36
[70] Lövgren, Markström, Sauer, Umeå Universitet s.38
[71] Lövgren, Markström, Sauer, *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*s, Umeå Universitet, Umeå 2013 s.33
[72] Lövgren, Markström, Sauer, *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*s, Umeå Universitet, Umeå 2013 s.34

utifrån individen. Det handlar också om delaktighet och tillgänglighet eftersom det krävs att samhället är anpassat och att individer är delaktiga på sina villkor.

2.3 Forskning om Funktionsvariationskonventionen, Convention on the Rights of Persons with disabilities

2008 antogs FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsvariation.[73] Denna pekar på att alla ska ha samma rättigheter och att det är viktigt att se till värdigheten hos personer med funktionsvariation.[74] I den vetenskapliga artikeln *Embracing the new disability rights paradigm: the importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities* lyfter Paul Harpur fram hur en styrka med Convention on the Rights of persons with Disabilties är att den såväl bygger på existerande rättigheter samt hur rättigheter kan tillämpas för personer med funktionsvariation.[75] En slutsats som dras i artikeln är att konventionen för rättigheter för personer med funktionsvariation är viktig för sann jämlikhet.[76] Textens författare är av uppfattningen att tidigare konventioner gav personer med funktionsvariation nominalt skydd.[77] En styrka med funktionsvariationskonventionen är att den ger personer med funktionsvariation empowerment genom att den kan vara ett sätt att arbeta rättighetsbaserat utifrån.[78] Men också då denna säger att samhället ska ta hänsyn till personer med funktionsvariation samt organisationer för personer med funktionsvariation.[79]

---

[73] un.org/
[74] UN, *The Convention of the rights for persons with disabilities, 2008*
[75] Disability and Society Volym 27, nr 2, januari 2012 s.5
[76] Harpur, *Embracing the new disability rights paradigm: the importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities* Disability and Society Volym 27, nr 2, januari 2012s.5
[77] Ibid s.5
[78] Ibid s.6
[79] Ibid s.6

2.4 Mitt arbete i relation till den tidigare forskningen

Det jag bär med mig i mitt arbete är att det är viktigt att se till både det som fungerar i olika verksamheter samt det som behöver förbättras. Jag bär också med mig att det är viktigt att tolka funktionsvariation på olika sätt och att de olika sätten inte alltid behöver stå emot varandra. Arbete eller sysselsättning är visserligen viktigt för social och ekonomisk inkludering och detta kommer delvis undersökas. På samma gång menar jag att det också är viktigt att se till ideellt engagemang, politiskt engagemang och deltagande i civilsamhället för personer med funktionsvariation och det deltagandets påverkan. Mitt arbete kan således bidra till att fylla en forskningslucka där. På samma gång som det kan bidra till en analys om situationen vad gäller sysselsättning för personer med autismspektrumtillstånd. Ett annat bidrag är att det kommer fokusera på människor kapaciteter, detta innebär alltså att fokusen flyttar från det som människor inte klarar av tills vad de faktiskt kan göra och till vad som kan vara viktigt för att leva ett gott liv.

3 Teori och metod

3.1 Teori

I detta avsnitt presenteras de teorier och metoder som detta arbetet ta sin utgångspunkt ifrån. Det beskrivs också hur dessa teorier och metoder används i denna studie samt begränsningar, förtjänster och kritik mot dessa.

3.1.1 Empowerment

En teori som används i denna uppsats är empowerment. Denna har varit viktig för funktionsvariationsrörelsen.[80] Ett sätt att tolka empowerment är att det både sker på en kollektiv och individuell nivå Empowerment kan också ske på olika nivåer såsom personlig, interrelationell och social nivå.[81] Empowerment på personlig nivå innebär bl.a. att en individ kan bl.a. handla om att ta kontroll över sitt eget liv.[82]. Empowerment på interrelationell nivå innebär maktdelning och att någon stärker en annan.[83] Empowerment på social nivå innebär att arbeta mot olika strukturer i samhället och olika former av förtryck.[84] Empowerment handlar om egenmakt. En definition av empowerment är att det handlar om att ta kontroll över ens miljö.[85] Empowerment kan vara såväl social, ekonomisk som politisk. Social empowerment handlar om deltagande i samhällslivet, lokalsamhället och i olika sociala konstellationer.[86] Det handlar också om självförtroende och att ha kontroll över sitt liv, de personliga aspekterna är alltså också viktiga.[87]

---

[80] Coopman, *Communicating Disability: Metaphors of Oppression, Metaphors of Empowerment* Annals of the International Communication Association, 27:1, 2003 s.345
[81] Pigg, *Three faces of empowerment expanding the theory of empowerment in community development, s.111*
[82] Ibid s.112
[83] Ibid s.113
[84] Ibid s.114
[85] Ibid s.115
[86] Albeurqe,Santos, Almeida *Assessing Empowerment´as social development, goal and process,* i *European Journal of Social Work,* Volym 20, nummer 1, 2017 s.89
[87] Ibid s.89

Ekonomisk empowerment handlar om försörjning och att kontroll över sina ekonomiska tillgångar. Denna teori känns relevant att använda eftersom jag är intresserad av personers självbild, möjligheter och delaktighet, inkludering och inflytande. Det är främst social och ekonomisk empowerment som denna uppsats är intresserad av då den inte riktar in sig på politiskt deltagande. Dock kan politisk empowerment hänga samman med social och ekonomisk empowerment. Ekonomisk empowerment blir intressant att undersöka i relation till daglig verksamhet som en informant har. Har man då kontroll över sina tillgångar om man har låg ersättning och sen är beroende av olika former av ersättningar? Har man kontroll om man har ett vanligt jobb och är osäker hur länge man får arbeta kvar?

Denna teori är intressant att använda sig av eftersom funktionsvariationsrörelsen använder sig av empowerment.[88] Det blir också intressant för att se till samspelen mellan individuell och kollektiv empowerment. Vissa forskare menar att det för många med funktionsvariation är viktigt med kollektiv empowerment för att kunna stärkas som individ. En styrka med empowerment-teorin är att den synliggör människors möjligheter och påverkansmöjligheter. En annan styrka är att den synliggör olika maktaspekter. En risk är att teorin kan bli för urvattnad och för individcentrerad[89]. En kritik som kan riktas är att fokus på individen resulterar i att fokus ifrån sociala gruppers arbete försvinner.[90]. Det kan också finnas en risk att man inte samtidigt ser till de större strukturerna.[91] Men så länge medvetenheten finns om olika nivåers samspel och maktfaktorer är denna teori tillämpbar.

---

[88] Neatth, Schriner, *Power to People with Disabilities: Empowerment issues in employment programming* i *Disability and Society,* Volym 13, nr 2, 2010 s.218
[89] Ibid s.218
[90] Ibid s.218
[91] Ibid s.218

3.1.2 Kapacitetsansatsen

Martha Nussbaum är en amerikansk filosof som skapade kapacitetsansatsen där man sätter människan i fokus och människans förmågor. Denna kom först fram som en kritik mot att mäta välstånd i BNP, istället vill Nussbaum fånga andra aspekter av ett gott liv och människors välstånd.[92] Kapacitetsansatsen känns relevant att använda eftersom jag vill titta på och undersöka olika aspekter av människors liv med funktionsvariation såsom delaktighet, arbete, tillgänglighet, rättigheter och självbild. Frågor som kan ställas är vad är ett gott liv, har människor functioning och capabilities? I sin bok *Creating Capabilities The Human Development* Approach skriver Nussbaum att the capability approach(kapacitetsansatsen) är nära förknippad med en Human Rights Approach då både fokuserar på att båda på att människor har grundläggande rättigheter och tillgångar i egenskap av att människa och att det är staters skyldighet att tillgodose och uppfylla dessa.[93] Detta känns viktigt att förhålla sig till när det gäller situationen för personer med funktionsvariation. Nussbaum menar att det kan krävas andra typer av åtgärder av stater att uppfylla kapaciteterna för personer med funktionsvariation och att man behöver ställa sig en rad olika frågor om vilket ekonomiskt och socialt stöd för att personer med funktionsvariation ska få rättigheter, bli jämlika och delaktiga i samma utsträckning som andra.[94]

Martha Nussbaum menar att det finns 10 förmågor som är centrala för ett gott mänskligt liv.[95] Hon menar att alla dessa är viktiga och hänger samman och är viktiga för människors aktörskap och för att sätta människan först.[96] Hon har således ett holistiskt perspektiv på rättigheter och människors liv. Trots att jag är medveten om vikten av helheten har jag valt att gå in närmare på några av dessa som känns centrala för detta arbete. Anledningen till att jag väljer bort de andra är för att de inte känns lika relevanta för min studie, även om dessa delvis kommer behandlas kortfattat. Kapaciteten som handlar om kroppslig integritet och sex känns alldeles för känslig och personlig. Det är ingenting

---

[92] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach, 2011,*Harvard University Press, USA, 2011 *s.24*
[93] Ibid s.89
[94] Ibid s.151
[95] Ibid s.33
[96] Ibid s.19

jag känner mig bekväm att ställa frågor om till en informant. Kapaciteten som handlar om lek är visserligen viktig, men känns inte lika fundamental som de andra.[97] Denna kan dock vara relevant vad gäller möjligheten att utveckla sina fritidsintressen. Jag väljer att använda denna i den vidare bemärkelsen fritid och fritidsintressen. Kapaciteten som handlar om Kroppslig hälsa är i viss mån men inte helt tillämpbar då denna uppsats inte har ett medicinskt perspektiv på funktionsvariation. Däremot är den användbar till viss del för denna studie vad gäller hälsosituationen för personer med funktionsvariation. Men också i de fall där samband mellan hälsa och ekonomisk ställning studeras. Denna är också tillämpar vad gäller rätten till accomdation.[98]

De kapaciteter som kommer undersökas närmare är Kapacitet nr 4 *Senses, imagination and thought(känslor, föreställningar och tankar , Kapacitet nr 6 Practical reasoning(praktiskt resonerande), Kapacitet nr 7 affilation(tillhörighet) och Kapacitet nr 10 som är control over one´s environment(Kontroll över sin politiska och ekonomiska milj).*[99] Nussbaum definierar kapacitet/förmåga nr 4 Tankar känslor och föreställningar, som att den har att göra med studier, föreställningsförmåga, konst, utbildning, meningsfull sysselsättning och att utveckla sitt tänkande.[100] Nussbaum skriver också att det handlar om att arbeta på ett sant mänskligt sätt.[101] Nussbaum definierar inte vad hon menar med att göra saker på ett sant mänskligt sätt.[102] Sant mänskligt kommer i denna uppsats definieras som att.jag kommer använda kapacitet nr 4 i bemärkelsen tillgänglighet, arbete, delaktighet och självbild för personer med funktionsvariation. Jag kommer också använda den i bemärkelsen att människor känner mening med det de sysslar med. Att jag väljer att tolka denna på detta sätt har att göra med att det är dessa aspekter jag är intresserad av. Dessutom är arbete och samhällsliv en viktig del av människors liv som bidrar till utvecklandet olika förmågor och kapaciteter.

---

[97] Ibid s.34
[98] Ibid s.33
[99]Ibid s.33-34
[100] Ibid s.33
[101] Ibid s33
[102] Ibid s.33

Kapacitet nr 6 praktiskt resonerande handlar om förmågan att långsiktigt planera sitt liv, sina drömmar, resonera över moraliska frågor och vad som skapar ett gott liv.[103] Jag kommer främst att använda den i bemärkelsen kunna lägga upp sin vardag och planera långsiktigt samt reflektioner över livet och moral. Denna kommer jag kunna koppla till delaktighet och arbete. Kapaciteten tillhörighet handlar om att leva tillsammans med andra människor och att inte utsättas för diskriminering.[104] Jag väljer att förhålla mig till denna genom att jag är intresserad av inkluderingen och situationen för personer med funktionsvariation. Många personer med funktionsvariation står utanför arbetsmarknaden alternativt har daglig verksamhet med låg ersättning.[105] Det är också intressant med tanke på alla normer som finns i samhället. Det blir också intressant att undersöka då mina informanter har beskrivit att de ibland känner sig ensamma.

Kapacitet nr 10 Control over once own environment(kontroll över ens miljö) är dels politisk och ekonomisk.[106] Politisk kontroll över ens miljö handlar om deltagande i samhällslivet och politiskt deltagande.[107] Kontroll över ens ekonomiska miljö handlar om att ha materiella ägodelar och arbete med rättvis lön.[108] Denna kapacitet går att problematisera i relation till mina informanter genom att den ena har daglig verksamhet och den andra bor kvar hemma. Denna går också att problematisera rent allmänt då det gäller gruppen personer med funktionsvariation då lever under sämre villkor än befolkningen i övrigt.[109] Dock kan man fråga sig hur Nussbaum skulle förhålla sig till att daglig verksamhet inte betraktas som arbete trots att det är människors faktiska sysselsättning?

Nussbaum talar också om adaptiva preferenser där människor är vana vid att ha det sämre än andra.[110] Men frågan är hur man ska avgöra vad som är människans fria val och vad som är adaptiva preferenser? Nussbaum definierar adaptiva preferenser som att

---

[103] Ibid s.33
[104] Ibid s.34
[105] Arvidsson, *Sysselsättning och social rättvisa, en nationell registerstudie av 12269 vuxna med intellektuell funktionsnedsättning, s.25*
[106] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach, 2011* s.34
[107] Ibid s.34
[108] Ibid s.34
[109] Lövgren, *Villkorat vuxenskap, levd erfarenhet av intellektuell, funktionsnedsättning,* 2016 s.110
[110] Ibid s.54

det har att göra med att eftersom människor känner att vissa saker är omöjliga så kräver de inte dem.[111] Det kan också ha med olika normer att göra. När det

Kritik som kan finnas med Nussbaum är hur man i praktiken ska se till att människor får sina kapaciteter uppfyllda, men också vad det är som säger att just dessa är det som ger ett gott liv. En annan kritik är varför man ska skilja på funktion och kapacitet. Nussbaum bemöter denna kritik med att det ska handla om människans frihet att välja hur hen vill leva.[112] En styrka med denna teori är att individen sätts i fokus och att man ser till människors potential men också till människors valfrihet. En annan styrka är att denna teori innebär ett helhetsperspektiv på människors liv. Ytterligare en är att fokus hamnar på vad människor ska kunna ha möjlighet att göra och att förverkliga för saker.

3.2 Metod

I detta avsnitt beskrivs först datainsamlingsmetoden, dess tillämpning i detta fall, dess brister och förtjänster. Datainsamlingsmetoden är kvalitativa intervjuer. Därefter beskrivs analysmetoden, dess tillämpning i detta fall, dess brister och förtjänster. Analysmetoden är kvalitativ innehållsanalys.

3.2.1 Insamlingsmetod, kvalitativa intervjuer

Metoden som används för datainsamling är kvalitativ socialantropologisk metod i form av kvalitativa semistrukturerade intervjuer. Totalt genomförde jag tre intervjuer. Under arbetets gång har jag fått förhålla mig till frågor såsom reflexivitet, validitet, reliabilitet och representantivitet. I avsnittet 1.3 källkritik i denna uppsats diskuterade jag aspekterna reliabilitet och validitet för denna studie. Olika maktaspekter som kan finnas vid en studie har jag också fått förhålla mig till. När det gäller reflexivitet kan det vara

---

[111] Ibid s.54
[112] Ibid s.27

viktigt att reflektera över sin egen roll och bakgrund och eventuella påverkan för studien.[113] Då jag är vit, medelklass, ung, cis-kvinna stod jag inte över informanterna i någon maktposition då dessa var vita, medelklass, män. Å andra sidan hade jag en forskarroll och dessa var informanter. Jag fick förmodligen ut mer av intervjuerna än vad dessa fick.

Inom den antropologiska intervjumetoden har jag valt att använda mig av semistrukturerade intervjuer.[114] Anledningen till detta är att jag vill få det som mer som ett samtal där informanten ges utrymme, på samma gång som jag har olika frågor som också skulle besvaras. Roger och Way för fram att en styrka med att använda semistrukturerade intervjuer är att man kommer närmare verkligheten och de man undersöker.[115] Men detta har också med maktaspekter att göra. Vid en strukturerad intervju menar jag att intervjuaren sätter agendan för hela intervjun. Bland annat genom att man på förhand har bestämt agendan och har alla frågor klara.[116]

Vid intervjuerna har jag olika intervjufrågor beroende på informantens bakgrund är. En fördel med detta är att jag får syn på olika saker. En nackdel är att jag inte lika tydligt ser vilka teman som är överlappanden. Dock har jag liknande typer av frågor för de två informanterna som har en funktionsvariation. Jag har samma intervjuguide som grund för båda dessa intervjuer. Men eftersom intervjuerna är semistrukturerade kan detta resultera i att intervjuerna får lite olika fokus. I den vetenskapliga artikeln Using Semi-structered interview to examine adolescent racial-ethnic identity development påpekas det att en styrka med semistrukturerade intervjuer är möjligheterna till följdfrågor.[117] På samma gång som inte informanten dikterar villkoren för hela intervjun vilket kan vara fallet vid helt öppna intervjuer, där dessa dessutom helt kan styra intervjuns riktning.[118]

---

[113] Von, Brömssen*Tolkningar, Förhandlingar och Tystnader,Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet,* Göteborgs Universitet 2003 s.114
[114] Gilham, *Forskningsintervjun, Tekniker och Genomförande,* 2008, Studentlitterat, Malmö s.60
[115] *Using Semi-structured interviews to examine adolescent racial-identity development* i Santos,Umana,Taylors(red) *Studying Ethnic Identity: Methodological and Conceptual Approaches Across Disciplines*, American Psycological Association 2015 s.152
[116] Ibid s.152
[117] Ibid s.152
[118] Ibid s.152

Intervjuerna har genomförts på olika sätt. Två intervjuer har genomförts på traditionellt vis ansikte mot ansikte och en intervju genomfördes över Facebook. En anledning till att jag valde att ha en intervju över Facebook på chatten trots att jag är medveten av att det finns vissa brister med distansintervjuer över internet är att göra det praktiskt möjligt att intervjua människor på långa avstånd alternativt människor som inte känner sig bekväma att bli intervjade ansikte mot ansikte.[119] En annan anledning är att det blir lättare för personen att kontrollera allt som har sagts, dock kan informanten göra detta ändå vid traditionella intervjuer om man skickar en transkriberad intervju över mail.[120]

I boken Forskningsintervjun tas det upp olika förtjänster och brister med olika intervjuformer och tekniker.[121] En brist som tas upp när det gäller intervju över internet är att den inte blir lika autentisk och att man inte har lika lätt att läsa av känslor och att det är omöjligt att läsa av kroppsspråk.[122] En anledning att jag valde Facebook istället för mail är att detta känns mer som ett vanligt samtal. Dessutom är jag van vid att kommunicera över Facebook. Jag använder det så gott som dagligen för att kommunicera med mina vänner och det känns som ett naturligt sätt att samtala på. Här är det alltså viktigt att vara medveten om aspekten ålder och vilken generation man tillhör. Att både intervjuare och informant tillhör en yngre generation som är vana vid att använda sig av och kommunicera över internet är en fördel vid intervju över Facebook.

Under intervjuerna som genomfördes ansikte mot ansikte tänkte jag på aspekter såsom kroppsspråk, autenticitet, om personen verkade mena det den sa, samt att jag inte skulle reagera på det informanten berättade.[123] På samma gång märkte jag att jag ibland kunde humma med när informanterna förmedlade en åsikt. Det kan alltså finnas en balansgång där det gäller att också visa sig intresserad av det informanten berättat och att hålla sig neutral.

En intervju var en expertintervju. Förtjänster med denna form av intervju är att man får andra typer av svar. Vid en större intervjustudie än denna kan detta var spindeln i nätet

---

[119] Gilham, *Forskningsintervjun, Tekniker och Genomförande,* 2008, Studentlitteratur, Malmö s.149
[120] Ibid s.79
[121] Ibid s,79
[122] Ibid s.151
[123] Ibid. s.76

som kan ge tillgång till fältet på ett annat sätt.[124] I en begränsad studie som denna är en av de största styrkorna att man får andra former av fack-kunskaper och expertis.[125] En annan styrka är att man får kunskap om hur en organisation arbetar och vad den organisationen har för olika perspektiv.

En av de största styrkorna med att använda sig kvalitativ intervju som metod är att man kommer närmare den sociala verkligheten och de människor man undersöker.[126] Detta känns extra viktigt när det gäller personer som har funktionsvariation och vars perspektiv lätt kan glömmas bort i samhället. Genom intervjuer får man också tillgång till helt andra former av material.[127]

En brist med att använda sig av intervjuer är hur man ska se till att ha ett representativt urval samt distansen från det intervjupersonerna berättar. Ryen beskriver i boken *Kvalitativ intervju från vetenskapsteori till fältstudie till fältstudie* att en vanlig fallgrop vid en intervjustudie är att analysen kan bli som referat av det informanten berättar alternativt att man anammar informantens perspektiv.[128] Detta arbete förhåller sig till frågan om representativitet genom att inte säga sig vara en representativ studie då enbart 3 informanter intervjuades samt då alla hade samma kön och klasstillhörighet, dock olika åldrar och sysselsättningar. När det gäller frågan om distans till informanternas utsagor lät jag materialet vila några dagar innan jag började med analysen. Jag såg också till att varva i analysen det informanterna berättade med annat material och olika teorier. Detta för att kunna stå på en tyngre grund.

3.2.2 Analysmetod kvalitativ innehållsanalys

Den analysmetod som används i denna uppsats är en kvalitativ innehållsanalys som har vissa induktiva och deduktiva drog. Materialet från intervjuerna kodas utifrån de olika teorierna empowerment och kapacitetsansatsen. En anledning till att först börja med en

---

[124] Ibid. s.86
[125] Ibid s.85
[126] Ryen, *Kvalitativ intervju-från vetenskapsteori till fältstudire*, 2004 s.108
[127]Gillham *Forskningsintervjun Tekniker och genomförande* 2008 s.25
[128] 2004 s.125

induktiv innehållsanalys är för att låta intervjupersonerna stå i fokus. Roger och Även om det kan finnas en trygghet med en deduktiv innehållsanalys så kan detta riskera att fokus hamnar på teorierna och att man försöker få allt att passa in i dessa. Även vid en induktiv innehållsanalys kan man använda sig av teorier när man analyserar de aspekter som tas upp och denna bygger också på olika antaganden.[129] Ryen skriver i boken *Kvalitativ intervju från vetenskapsteori till fältstudier* att även vid induktiv analys så använder man sig av olika teorier och antaganden.[130] Det är vanligt förekommande att ha en kedja där man går från induktivt till deduktivt.[131]

Vid en innehållsanalys är det viktigt att först ha ett syfte och bilda sig en uppfattning så att man har en ingång vid analyserandet av materialet.[132] Mina ingångar har varit delaktighet, tillgänglighet och arbete/sysselsättning. Därefter är det viktigt att strukturera upp arbetet. Jag har kodat, analyserat och strukturerat upp mitt material kring ekonomisk och social empowerment och Kapacitetsansatsen. Jag har också ett antal olika underteman utifrån vad som har sagts under intervjuerna som sysselsättning, upplevelser av delaktighet och tillgänglighet.

En brist som kan finnas med en innehållsanalys är hur man ska få det tillräckligt analyserande alternativt att man inte drar för stora generaliseringar. Jag förhåller mig till detta genom att jag varvar teorier med analys från informanterna. Jag är medveten om att detta är en kvalitativ studie. Under avsnittet källkritik i inledningen diskuterade jag reliabilitet och validitet.

En annan utmaning är hur man ska förhålla sig till reflexivitet. Hur påverkar man själv sitt intervjumaterial, hur påverkar det selektiva urvalet man gör och vilka teoretiska utgångspunkter man har? Ett sätt jag väljer att hantera detta är att inte ha allt för styrande frågor och att titta på materialet och därefter analysera det istället för att först titta på teorierna. En annan är att försöka minska på olika maktaspekter mellan intervjuare och informant. Detta genom att skapa en tillåtande miljö och genom att inte ha för styrande frågor.

---

[129] Ryen, *Kvalitativ intervju-från vetenskapsteori till fältstudier*, Liber Malmö 2004 s.107
[130] Ibid s.118
[131] Ibid s.118
[132] Ibid s.120

4 En kvalitativ studie om sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet för personer med funktionsvariation.

I detta avsnitt genomförs först en kvalitativ innehållsanalys av aspekten arbete och sysselsättning för personer med funktionsvariation. Därefter genomförs det en kvalitativ innehållsanalys av sysselsättning, deltagande och tillgänglighet för personer med funktionsvariationen aspergers. Utöver stöd från empirin från den kvalitativa studien baserar sig denna undersökning och analys på rapporter och textmaterial. Undersökningen tar sin utgångspunkt utifrån Martha Nussbaums kapacitetsansats, social och ekonomisk empowerment samt empowerment på olika nivåer.

4.1 Beskrivning av informanter

Som jag nämnde tidigare så är namnen på informanterna fingerade. Här följer en presentation och beskrivning av de tre informanterna.

Peter: Han är en medelklass, vit man i 37-års åldern som har aspergers. Han har sin sysselsättning inom daglig verksamhet där han arbetar med second hand och på en estetverkstad några dagar i veckan. På estetverkstaden arbetar han med keramik. Han tycker särskilt mycket om att utveckla mönstren på de krukor han tillverkar. Där har han arbetat i fem år. Han skulle aldrig klara av ett vanligt arbete på arbetsmarknaden på grund av sin stresskänslighet. Han är i behov av ständig omväxling. Saker som har kommit fram under intervjun är att han skulle önska på att människor skulle lyssna på tankarna

hos människor som har aspergers och att se att dessa också har potential att utvecklas. Han menar att människor med aspergers har oändligt många tankar, men att samhället inte lyssnar på dem. Mycket av sin fritid ägnar han åt sitt stora intresse vilket är konsten. För några år sedan gick han på en konstutbildning på en folkhögskola. Då bodde han på internat tillsammans med andra personer med autismspektrumtillstånd. [133]

Edvin: Han är en vit, medelklass, ung man i 20-års åldern som har aspergers. Han bor fortfarande hemma hos sin mamma. Under högstadiet och gymnasiet gick han i en aspergersklass i den vanliga skolan. På gymnasiet gick han teknikprogrammet. Han arbetar deltid som personlig assistent. Han har läst in vissa kurser på Komvux för att få kompetens till den högskoleutbildning han är intresserad av. Till hösten ska han börja studera på kandidatprogrammet i biologi. Troligtvis i Stockholm. Hans stora dröm skulle vara att arbeta som forskare i framtiden och verkligen kunna göra skillnad för människor och mänskligheten. Han har tidigare engagerat sig för Grön Ungdom, men funderar nu att gå över till Centerns ungdomsförbund då han är besviken på miljöpartiets politik och deras agerande i regeringsposition. Idag är han aktiv inom Amnesty i Stockholm. Han menar att man inte är mer aktiv och delaktig än vad man gör sig. Tack vare sitt engagemang har han fått lättare för socialt umgänge och att hitta vänner. När det gäller att ha diagnosen aspergers upplever han att det både finns fördelar och nackdelar. En fördel är att kunna nörda in sig i saker man verkligen brinner för som i hans fall är vetenskap. En utmaning är däremot att göra saker som han inte tycker om[134]

Pelle: Han har arbetat med intressepolitik på Funktionsrätt Sverige (tidigare Handikappförbunden) sedan 15 år tillbaka i tiden. Värt att poängtera är att Handikappförbunden bytte namn till Funktionsrätt Sverige i maj 2017. Anledningen till namnbytet var att Funktionsrätt Sverige menar att det idag saknas än rättighetsdimension och att namnet handikapp känns förlegat och inte aktuellt idag. Att sätta ut rättigheter i ordet ger det alltså en ny dimension utöver funktionshinder och funktionsnedsättning. Det handlar alltså om vad personer med funktionsrätt ska eller bör ha rätt till. Under de senaste åren har barnrätt växt fram som en egen dimension. Funktionsrätt Sveriges förhoppning är

---

[133] Peter, Intervju 17/4-17, över internet
[134] Edvin, Intervju 21/4-17, Stockholm

att funktionsrätt också kommer bli en egen dimension. Viktiga frågor för Funktionsrätt Sverige är att arbeta med inkludering i samhället, rättighetsarbete och att det inte ska skapas för mycket särlösningar för personer med funktionsvariation. En annan är att uppmärksamma livsvillkoren och situationen för personer med funktionsvariation. [135]

4.2 Situationen avseende sysselsättning/arbete för personer med funktionsvariation

Arbete/sysselsättning kan vara en viktig del av social inkludering för personer med funktionsvariation. Som jag nämnde i avsnittet Tidigare forskning i denna uppsats så har arbete uppfattats som att sätt att inkludera människor med funktionsvariation i samhället. Delaktighet för personer med funktionsvariation skapas utifrån Funktionsrätts Sveriges perspektiv genom att inte ha för många särlösningar i samhället, utan genom att försöka skapa mångfald.[136] Mångfald menar Funktionsrätt Sverige är en stor styrka för samhället och bidrar mycket till samhällsutvecklingen.[137] Att ha en sysselsättning att gå till är för många viktigt och en väg till socialt liv.[138] I praktiken står många med funktionsvariation utanför arbetsmarknaden enligt den vetenskapliga artikeln *Disability and the Global employment situation*.[139] Funktionsrätt Sverige har som mål att alla med funktionsvariation ska kunna sysselsätta sig till 100% efter egen förmåga.[140] Ett alternativ till lönearbete kan vara daglig verksamhet, dock ska man ha som mål inom daglig verksamhet att lotsa människor som klarar av detta till annan verksamhet.[141] Pelle lyfter fram att en problematik är att många kommuner brister när det gäller daglig verksamhet

---

[135]Pelle, Intervju 26/4-17, Stockholm
[136] Ibid.
[137] Ibid.
[138] Ibid.
[139] Lamichkane, Cambridge University Press, 2015 s.24
[140] Pelle, Intervju 26/4-17, Stockholm
[141] Ibid.

att se utvecklingspotentialen och att försöka lotsa folk vidare till annan typ av verksamhet.[142] Kommuner har ett ansvar att genomföra utvärdering av alla som har daglig verksamhet.[143] Lövgren beskriver i sin avhandling *Villkorat vuxenskap, levd erfarenhet, ålder och intellektuell funktionsnedsättning* att för många med daglig verksamhet är en annan sysselsättning en utopi.[144] På samma gång som den dagliga verksamheten ibland kan påminna om arbetslivet genom att människor bland annat kan känna osäkerhet kring om de kommer vara kvar på samma plats samt att samtalen som förs på den dagliga verksamheten kan bestå av språkbruk som hör till arbetslivet.[145]

Många som har daglig verksamhet har denna ute på arbetsplatser där de får genomföra olika arbetsuppgifter.[146] En tanke bakom daglig verksamhet är att den ska vara som en form av väg till annat arbete.[147] Pelle är av uppfattningen att arbetsplatsliknande daglig verksamhet är i gråzonen kring vad som är att betraktas som ett arbete.[148] Vidare menar han att det ibland i praktiken blir som att människor får arbeta gratis.[149]

Om detta säger han:

> Daglig verksamhet är en plats för arbete där en arbetsinsats genomförs. Det betraktas inte som arbete, om det inte är anställningssituation. Vid en anställning följer en annan typ av ansvar. Alla de här olika typerna av stöden finns för att människor ska ha sysselsättning. Dessa kan slå över till att påminna om ett arbete. Men människor får inte betalt och det är inte samma arbetsrättsliga villkor. Risken är att människor jobbar gratis. De har inte rätt försäkring. Det här är lite av en gråzon som inte är bra. Reglerna skulle behövas skärpas upp, så att folk har samma skydd som man har på arbetsmarknaden i övrigt[150]

Personerna inom daglig verksamhet har alltså ingen anställning och därmed inget anställningsavtal eller arbetsplatsförsäkring. Detta innebär alltså att de inte har tillgång till

---

[142] Ibid.
[143] Ibid.
[144] Lövgren, Villkorat vuxenskap, levd erfarenhet av intellektuell funktionsnedsättning, kön och ålder, 2013 s.128
[145] Ibid s.129
[146] Ibid. s.118
[147] Pelle, Intervju 26/4-17
[148] Ibid.
[149] Ibid.
[150] Ibid.

arbetsrättsliga rättigheter utifrån olika konventioner eftersom de inte har en motpart att kräva dessa emot, då de saknar anställning.[151] Å andra sidan är det staten som är ansvarig för rättigheternas uppfyllnad.[152] Att de inte har någon lön utan istället habiliteringsersättning resulterar i att det kan vara svårare att få ekonomin att gå ihop samt att kringkostnader kan vara högre än vad habiliteringsersättningen är.[153] Pelle exemplifierar att kringkostnader bland annat kan vara lunch och kostnad för kommunaltrafik.[154] I sin forskning beskriver Lövgren hur många som har aktivitetsersättning måste vrida och vända på varje krona samt kan ha svårt för resekostnader.[155] Utöver habiliteringsersättningen får personer med daglig verksamhet aktivitetsersättning/sjukersättning vilken motsvarar 8900 före skatt i månaden.[156] Gustafsson beskriver i sin forskning att många med funktionsvariation i praktiken lever i relativ fattigdom samt blir beroende av andra.[157]

En önskan och vision som Pelle har är att istället för att staten skulle betala ut aktivitetsersättning och sjukersättning så skulle dessa pengar kunna gå till kommunerna så att dessa kan finansiera anställningar med lön för personer som har daglig verksamhet. [158] Utifrån ett rättighetsperspektiv skulle man bland annat kunna peka på att detta har att göra med att människor ska få bra och rimliga ekonomiska levnadsförhållanden. Det skulle också då kunna handla om rätt till rimliga arbetsvillkor och en trygghet som en fast anställning i praktiken skulle innebära.

Arbetspolitiskt kan olika aktörer använda sig av olika åtgärder för att ge personer med funktionsnedsättning arbeten.[159] Det kan vara genom olika former av lönebidrag eller andra åtgärder.[160] En sådan åtgärd är supported employment eller att använda sig av

---

[151] UN 1966 *International Convention on Economical Social and Cultural Rights* art.7 och 8 och UN, 2008 , *Convention on the rights of persons with disabilities art.8*
[152] UN 1966, *International Convention on Economical, Social and Cultural Rights art.2* och UN 2008, *Convention on the rights of persons with disabilities art.3*
[153] Pelle, Intervju 26/4-17, Stockholm
[154] Ibid,
[155] Lövgren, *Villkorat vuxenskap*, levd erfarenhet av intellektuell funktionedsättning, kön och ålder, 2013 .150
[156] Pelle, Intervju 26/4-17
[157] *Supported Employment i en svensk kontext förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att få och behålla arbete*, Örebro Universitet, 2014 s.45
[158] Pelle, Intervju, 26/4-17, Stockholm
[159] Ibid.
[160] Pelle, Intervju 26/4-17, Stockholm

arbetskonsulenter.[161] Dock är det viktigt här att det blir på villkoren för personer med funktionsvariation, ibland kan fallet bli att det snarare blir på arbetsgivarens villkor.[162] Pelle lyfter fram att ett problem med arbetsförmedlingen är att de fokuserar på vad människor inte kan göra, deras svårigheter istället för att se till vad människor faktiskt är förmögna att göra.[163] Arbetsförmedlingen har olika koder där de kategoriserar människor utifrån olika funktionsvariationer.[164] En konsekvens av att fokusera på det människor inte kan göra istället för vad människor faktiskt kan göra är att det kan bli svårare för människor att få arbeten men det kan också riskera att bli stigmatisering. Min tolkning är detta kan förstås utifrån att samhället är normativt och att fokus är på prestation och funktionsnivå. Att fokusera på det människor inte kan göra är ett sätt att se till hindren. I Sverige finns det till skillnad från i andra länder ingen kvotering eller skyldighet att anställa personer som har funktionsvariation.[165] Utifrån ett kapacitetsperspektiv kan man förstå detta som att samhällets strukturer hindrar människor att utveckla sina kombinerade kapaciteter. Det skulle möjligen också kunna tolkas som ett kapacitetsmisslyckande.[166] Ett kapacitetsmisslyckande skulle i detta fall kunna innebära att människors kapaciteterr inte utvecklas genom ignorans från samhällets sida.

Sammanfattningsvis ser situationen när det gäller sysselsättning ut att det dels finns olika former av stödåtgärder och bidrag på den ordinarie arbetsmarknaden och arbetsplatser samt att det finns daglig verksamhet för de som inte klarar av/ges möjlighet för arbete. På denna är villkoren sämre än i samhället i övrigt. Denna är heller inte tänkt att betraktas som ett arbete från samhällets sida. Habiliteringsersättningen uppfattas som en så kallad flitighetspeng.[167] En flitighetspeng är en låg ersättning som personer i daglig verksamhet får i timmen för att de är där.[168] Arvidsson beskriver i sin avhandling att denna kan motsvara 6 kr i timmen samt att inte alla kommuner betalar ut denna.[169]

---

[161] Pelle, Intervju 26/4-17, Stockholm
[162] Lövgren, Markström, Sauer, *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*, 2013 s.38
[163] Pelle ,Intervju, 26/4-17, Stockholm
[164] Ibid.
[165] Ibid.
[166] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach* 2011 s.41
[167] Pelle, Intervju 17/4-17, Stockholm
[168] Ibid.
[169] *Sysselsättning och social rättvisa, en nationell registerstudie om 12269 unga vuxna med med intellektuell funktionsnedsättning* 2016 , s.41

4.3 Personer med funktionsvariationen aspergers upplevelse av sysselsättning/arbete, delaktighet och tillgänglighet

4.3.1 Upplevelser av sysselsättning/arbete

I detta avsnitt behandlas och analyseras först upplevelser av sysselsättning för Peter som har daglig verksamhet, därefter behandlas och analyseras upplevelser av arbete som personlig assistent och framtidsdrömmar för Edvin.

Peter beskriver att han aldrig skulle klara av ett vanligt jobb med ordinarie lön på grund av sin stresskänslighet.[170] Han har också behov av ständig omväxling och att det finns människor i närheten som kan stötta honom.[171] Han trivs mycket bra på sin dagliga verksamhet där han håller på med keramik.[172] Ett sätt som man skulle kunna tolka detta utifrån Nussbaums teorier är genom att peka på att detta har med kapacitet nr 4 Känslor, föreställningar och tankar/reflektioner att göra.[173] Även om detta inte är att betrakta som ett vanligt arbete så kan det ändå ge mening och utveckling utifrån personens förmåga. Konst kan vara väldigt viktigt. Det kan alltså sägas vara ett sätt att arbeta på ett sant mänskligt sätt.[174] Att hänge sig åt konsten kan verkligen ge mening. Dock önskar Peter att samhället skulle ta mer till vara på förmågor hos personer med aspergers och inse att de också kan utvecklas[175] Pelle berättar att ett problem är att alla kommuner inte ser till utvecklingspotentialen hos de som har daglig verksamhet.[176]

Daglig verksamhet kan också förstås utifrån förmåga nr 10 Kontroll över ens politiska och ekonomiska miljö i Kapacitetsansatsen. Då personer som har daglig verksamhet inte har lön utan låg dagsersättning och bidrag är de inte ekonomiskt oberoende och har alltså

---

[170] Peter, Intervju 17/4-17, över internet
[171] Ibid.
[172] Ibid
[173] *Nussbaum, Creating Capabilities, The Human Development Approach 2011, s.32*
[174] Ibid. s.32-33
[175] Ibid
[176] Pelle, Intervju 26/4-17, Stockholm

inte samma ekonomiska villkor som andra. Detta innebär alltså att inte har kontroll över sina tillgångar, vilket resulterar i att kontrollen över miljön försvåras. Utifrån ekonomiskt empowerment så kan man förstå det som att människor inte har kontroll över sina ekonomiska tillgångar genom att de inte har lön. De blir därmed snabbt påverkade ifall samhället skulle förändra bidragen. Å andra sidan blir människor som har arbeten också påverkade om arbetena skulle försvinna. Men där innebär i alla fall anställningssituationen en säkerhet. Pelle lyfter vid intervjun fram att det är många i samhället som inte känner till hur villkoren är för de som har daglig verksamhet och som lever på bidrag.[177]

Edvin har ett arbete på den ordinarie arbetsmarknaden utan extra stöd med avtalsenlig lön.[178] Han arbetar deltid samt extra som personlig assistent.[179] Edvin berättar att arbetet som personlig assistent är ganska lätt.[180] Kommunikationen mellan assistent och brukare går smidigt.[181] Dock kunde det i början uppstå en del pinsamma missförstånd och misstag.[182] Arbetet är alltså inte särskilt krävande och det är inte så många timmar aktivt arbete per dag.[183] Arbetet ger en trygghet utifrån kapacitet 10 Kontroll över ens ekonomiska och politiska miljö eftersom den innebär ekonomisk kontroll över sina tillgångar samt en lön. Denna kan i sin tur på sikt bidra till besparingar som också är viktiga utifrån kapacitet nr 10.[184] Det bidrar också till ekonomisk empowerment genom att han har en inkomst och kontroll över sin ekonomiska miljö. Men på samma gång antar jag att påverkansmöjligheterna kan vara mindre på ett deltidsarbete samt vid ett arbete där man arbetar mycket själv, vilket Edvin gör som personlig assistent.

Arbete kan också bidra till Kapaciteten Praktiskt resonerandes uppfyllande genom att förmågan att strukturera, lägga upp sin tid och planera inför framtiden stärks. Edvins drömjobb skulle vara att arbeta som forskare och att verkligen kunna göra skillnad för människor.[185] Detta visar på ett stort moraliskt resonerande om vad som är ett gott liv

---

[177] Ibid.
[178] Edvin, Intervju 21/4-17, Stockholm
[179] Ibid
[180] Ibid
[181] Ibid
[182] Ibid
[183] Ibid
[184] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach,* 2011 s.33
[185] Edvin, Intervju 21/4-17, Stockholm

som också är en del av Kapaciteten Praktiskt resonerande.[186] Edvin tror inte och förväntar sig inte att han på en gång kan arbeta med sitt drömjobb som forskare utan att han först måste haka sig fram på andra jobb som att arbeta på Coop några år.[187] Här kan man alltså se hur viktigt det är med kapaciteten praktisk resonerande när det gäller att kunna planera långsiktigt. Å andra sidan kan motivation också ha betydelse. Edvin lyfter fram hur en av hans stora svagheter är att han kan ha svårt att göra saker som han inte tycker om.[188] Frågan är alltså hur målmedvetenhet påverkar möjligheten att göra saker man inte tycker om när man har ett mål framför sig? Det kan nog göra det i ganska hög grad, just för att Edvin lyfter fram att han kanske inte kan börja syssla med sina drömmar på en gång.[189] Dessutom har han läst in vissa kurser på Komvux för att få behörighet till att kunna studera på den utbildning han verkligen vill gå på.[190]

4.3.2 Upplevelser av delaktighet och tillgänglighet

I detta stycke definierar jag först min tolkning om vad delaktighet och tillgänglighet är innan jag går in på innebörderna av dessa hos informanterna. Delaktighet kan handla om att människor har möjlighet att själva forma sina liv. Det kan också handla om att vara aktören i sitt liv och att leva livet på ett sant mänskligt sätt. Tillgänglighet kan handla om att samhället ska vara universellt tillgängligt. Detta lyfter Pelle fram som signifikant utifrån funktionsvariationskonventionen.[191] Med universell tillgänglighet menar man att alla miljöer ska vara tillgänglighetsanpassade från början.[192] Det kan också handla om att människor har tillgång till olika miljöer.

Edvin menar att man inte är mer eller mindre delaktig än vad man gör sig till.[193] Detta kan man koppla till being able(vara förmögen att göra saker) och aktörskap. Det handlar också om självbild och hur man ser på olika möjligheter. Edvin berättar hur han tidigare

---

[186] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach,* 2011 s.34
[187] Edvin, Intervju, 21/4-17, Stockholm
[188] Ibid
[189] Ibid
[190] Ibid
[191] Pelle, Intervju 26/4-17,Stockholm
[192] Ibid.
[193] Edvin, Intervju 21/4-17, Stockholm

kände sig ensam innan han blev ideellt och politiskt aktiv.[194] Här kan man också prata om känslan av tillgänglighet och delaktighet. Utifrån Nussbaums teori skulle man kunna peka på att detta hänger samman med flera olika kapaciteter som ska finnas för att människan ska växa och leva ett gott liv.[195] Att vissa inte väljer att vara delaktiga skulle kunna förstås som en adaptiv preferens där det bland vissa kan finnas en adaptiv preferens att inte vara delaktiga. Denna skulle alltså kunna innebära att vissa människor kanske känner sig maktlösa och att det inte är någon idé för någon som dem att delta. Det kan också handla om att människor känner sig nöjda hur saker ser ut just nu utan att se till orättvisor. Här skulle man kunna peka på att det också handlar om samhällets normer och ett samspel mellan individ och samhälle. Edvin beskriver hur ett problem i samhället är att inte alla är delaktiga.[196] För honom personligen har det politiska och ideella engagemanget betytt mycket.[197] Här skulle man alltså kunna peka på att han tack vare sitt engagemang utvecklade vissa kapaciteter vidare. Utifrån ett empowermentperspektiv skulle man kunna mena att tillgången till vissa miljöer stärker en individ socialt, politiskt och ekonomiskt. Genom att han är politiskt aktivt utvecklas vissa kapaciteter vidare som kapaciteten att tänka, praktiskt resonerande och kapaciteten till antillhörighet,gemenskap. Kontroll över den politiska miljön ökade genom hans delaktighet i samhällslivet.

Edvin är av uppfattningen att en skillnad och distinktion mellan tillgänglighet och delaktighet är att tillgänglighet är något som kommer utifrån från samhället och att delaktighet är något som kommer inifrån en individ.[198] Detta kan man förstå utifrån en traditionell form av empowerment där fokus är att individer ska stärkas och uppleva en känsla att kunna påverka sina liv och att ta kontrollen över sitt samt sin miljö.[199] Då krävs det alltså också att någon ger människor detta.[200] Utifrån en annan sorts empowerment som handlar mer om att grupper ska stärkas kollektiv kan man mena att det kan

---

[194] Ibid.
[195] Nussbaum *Creating Capabilities*, *The Human Development Approach 2011 s.34*
[196] Edvin, Intervju, 21/4-17, Stockholm
[197] Ibid.
[198] Ibid
[199] Pigg, , *Three faces of empowerment:Expanding the Theory of Empowerment in Community Development, i Journal of The Community Development Society*, volym 32, nummer 1, 2002 s.112
[200]Ibid s.112

krävas att grupper också stärks eftersom vissa individer med funktionsvariation är strukturellt underordnade.[201] För vissa individer kan det vara svårt att göra sin röst hörd troligen speciellt bland marginaliserade. Peter säger: ”Jag är alltid delaktig i samhället men går alltid med en känsla av att känna mig ensam och i utanförskap” Coopman menar att det för personer med vissa funktionsvariationer krävs att gruppen stärks för att individen ska kunna stärkas.[202] Detta hänger delvis samman med en annan form av empowerment där man arbetar mot olika former av maktstrukturer.[203] Detta innebär alltså att det krävs arbete på samhällsnivå samt mot olika former av diskriminering. Detta går också att förstå utifrån Kapaciteten tillhörighet hos Nussbaum.

Peter uttrycker att samhället är anpassat för dem normala.[204] Han beskriver också att många med funktionsvariation har daglig verksamhet.[205] I en studie som gjordes i Storbritannien bland vuxna med aspergers var resultaten att 25% hade heltidsarbete och att 64% levde på bidrag.[206] Detta kan i sin tur innebära färre möjligheter till delaktighet och att samhället inte är lika tillgängligt. Arbete är en viktig del av människors identitet och tillgänglighet i samhället.[207] Å andra sidan kan även en daglig verksamhet ge mening och viktiga sammanhang. I forskningsrapporten ”*Best Practice”, inom daglig verksamhet- en litteraturstudie, Daglig verksamhet för vuxna i arbetsför ålder med en intellektuell funktionsnedsättning* författad av Flygare och Walén ges det exempel på att ett mål med daglig verksamhet är att utveckla meningsfull sysselsättning, stimulans och utvecklande efter individens önskemål.[208] Peter är av uppfattningen att han trivs mycket bra på sin dagliga verksamhet och att det är ett bra alternativ for honom eftersom han aldrig skulle orka med eller vara kapabel att utföra ett vanligt arbete.[209]

---

[201] Ibid s.113
[202] Coopman, *Communicating Disability: Metaphors of Oppression, Metaphors of Empowerment* Annals of the International Communication Association, Volym 27, nummer 3, 2003 s.346
[203] Ibid s.347
[204] Edvin, Intervju 17/4-17, Stockholm
[205] Ibid
[206] Parsons, *Why are we an ignored group?' Mainstream educational experiences and current life satisfaction of adults on the autism spectrum from an online survey* , 2015, volym 19, nummer 4, Routledge s.408
[207] Lamichane *Disability and The Global Employment Situation* 2002 s.20
[208] *Mälardalens högskola,* 2016 s.5
[209] Peter, Intervju, 17/4/17, över internet

Utifrån ett medicinskt perspektiv på funktionsvariation kan man förstå påståendet att samhället är anpassat efter de normala som att detta har att göra med att man ska arbeta med individers svårigheter, men också att det är funktionsvariationen som särskiljer de som har denna från andra i samhället. Om man istället har ett socialt perspektiv på funktionsvariation handlar det om att samhället ska bli mer anpassat och att problemen ligger i samhällets inställning till funktionsvariation. Nussbaum skulle troligen peka på att detta är ett exempel på hur man inte ska fördela resurser jämnt, då olika individer har olika behov.[210] Detta skulle alltså kunna innebära att det krävs olika mycket resurser för att alla ska få samma funktionsnivå. Å andra sidan utgår man då fortfarande från normen och det normala om vad funktionsnivå ska vara. Men på samma gång när målet är att alla ska ha möjligheter att leva utifrån olika kapaciteter så innebär detta att man också utgår från individens fria val. Om detta skriver Nussbaum att det är skillnad mellan att svälta och att fasta.[211]

En annan aspekt när det gäller tillgänglighet och delaktighet har att göra med exkludering och att vissa människor erfarenheter och upplevelser inte tas till vara och ignoreras. Peter säger ”Människor som har aspergers Syndrom har oändligt många tankar, men de tas inte på stort ansvar.”[212] I den vetenskapliga artikeln ‘*Why are we an ignored group?’ Mainstream educational experiences and current life satisfaction of adults on the autism spectrum from an online survey* lyfter Parson fram att ett vanligt misstag är att man inte tar hänsyn till tankarna hos personer med aspergers och att man utgår från det normativa om vad ett gott liv är.[213] Pelle lyfter fram hur viktigt det är att visa på den mångfald som finns i samhället.[214] Ignorans av tankar hos personer med aspergers innebär alltså att det normbrytande inte tas på allvar. Ett sätt att komma till rätta med detta är att göra människor medvetna om rättigheterna för de med funktionsvariation.[215] I artikel 8 i funkt-

---

[210] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach,* 2011 s.58
[211] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach*, 2011, s.27
[212] Intervju 17/4-17, över internet
[213], *Internationally Journal of Inclusive Education, 2015, volym 19, nummer 4, Routledge s.397*
[214] Pelle, Intervju 26/4, Stockholm
[215] Ibid

ionsvariationskonventionen står det att stater ska arbeta med att sprida kunskap om personer med funktionsvariation och med medvetandegörande om personer med funktionsvariation situation utifrån olika sätt.[216]

Omvärldens inställning till en funktionsvariation är också av betydelse. De flesta är ok med att Edvin har en diagnos.[217] Detta kan man förstå genom samhällets utveckling där det finns större kunskap om olika diagnoser idag.[218] Pelle beskriver hur utvecklingen har gått de senaste åren vad gäller funktionsvariationsfrågor där funktionsvariation har blivit mer synligt i samhället.[219] Här kan man också knyta an till att miljön och omgivningen är av betydelse och samspelet mellan individ, omgivning och miljö.

På samma gång kan okunskap vara ett problem då det kan finnas fördomar om en diagnos.[220] Peter berättar att en vanlig fördom gentemot person med autismspektrumtillstånd är att personer med aspergers är känslokalla och inte förstår andras känslor.[221] Peter säger också: ”Ibland får jag frågan om jag förstår hur andra tänker och om jag bryr mig om andras tankar och känslor.” Detta skulle alltså kunna ställa till det i kontakten med omgivningen genom att fördomar från andra skulle kunna påverka kapaciteten tillhörighet och gemenskap. Detta genom att om andra inte låter personer med aspergers vara med i sammanhang samt kan utsätta dessa för diskriminering. Detta skulle bl.a. kunna bidra till att det kan vara svårt för människor att aktivt delta i samhällslivet. Peter upplever det som att han ofta känner sig ensam.[222]

Detta skulle man också kunna förstå utifrån kollektiv empowerment och hur gruppers rätt till makt och inflytande kan ökas[223] Ett sätt att arbeta med detta när det gäller individuell empowerment skulle kunna vara att medvetandegöra rättigheter hos människor med funktionsvariation. Å andra sidan hur ska man då förhålla sig till omvärldens

---

[216] FN, 2008, *Convention Rights of People with Disabilities*
[217] Edvin, 21/4-17, Stockholm
[218] Pelle, Intervju, 26/4-17
[219] Ibid
[220] Edvin, Intervju, 21/4-17, Stockholm
[221] Peter, Intervju, 17/4-17, över internet
[222] Ibid
[223] Coopman, *Communicating Disability: Metaphors of Oppression, Metaphors of Empowerment* Annals of the International Communication Association, 27:1, 2003 s.346

eventuella ointresse kring detta. Det krävs alltså att omvärlden har ett intresse att förändra situationen även om det kan underlätta att gruppen själv också arbetar med frågan. Peter upplever det såhär: ”Ta del av de samhällsfrågor som finns i samhället, men får uppfattningen att vi med funktionsnedsättningar som Aspergers Syndrom inte får våra tankar framförda kanske”[224]

4.4 Hur man kan förstå detta utifrån några av Nussbaums centrala kapaciteter samt utifrån empowerment på olika nivåer

Utifrån ett kapacitetsperspektiv kan man förstå daglig verksamhet som att det delvis har med mänsklig värdighet göra. Det är viktigt för den mänskliga värdigheten att alla ska ha något meningsfullt att sysselsätta sig med. Människor ska få ett värdigt liv. I Konventionen om rättigheter för personer med funktionsvariation står det att man ska arbeta för värdighet för personer med funktionsvariation samt aktivt arbeta mot alla former av diskriminering.[225] Man ska också arbeta för delaktigheten i samhället för personer med funktionsvariation.[226] En del av ett drägligt liv kan vara att ha en meningsfull sysselsättning. Visserligen utvecklas vissa kapaciteter såsom känslor, föreställningar och tankar, tillhörighet och praktiskt resonerande i de fall där den dagliga verksamheten är meningsfull. Men på samma gång kan man fråga sig om det i praktiken verkligen är värdigt? Då det som det ser ut idag verkligen är mänsklig värdighet när många med funktionsvariation som har lägsta garantinivå i praktiken lever i relativ fattigdom. I Storbritannien har

[224] Peter, Intervju, 17/4-17, över internet
[225] UN, *Convention on the rights for persons with disabilities*, 2008, preamble och art. 3
[226] Ibid

50% av alla personer med funktionsvariation inkomster som är under nationella fattighetslinjen.[227]

Kapaciteten till Kroppslig hälsa kan försvagas och livet kan bli kortare.[228] Dessutom kan Kroppslig hälsa försvagas genom att man inte är försäkrad som deltagare på daglig verksamhet och därmed kan råka ut för skador på arbetsplatsen. Kapaciteten kontroll över ens egen miljö ekonomiskt och politiskt kan också bli svår att få uppfylld genom att människor lever på minimum och kan bli beroende av sina anhöriga för att få försörjningen säkrad. Men på samma gång kan daglig verksamhet fungera som ett alternativ till sysselsättning för de som står långt utanför arbetsmarknaden. För människor som Peter ger det mening, ett socialt sammanhang och utvecklande av olika talanger.[229] Dock kan man fråga sig om det har med adaptiva preferenser att göra att personer som har daglig verksamhet inte kräver lön. I sin forskning beskriver Lövgren hur en person vid en intervju som hade daglig verksamhet sa att hon tyckte det var jobbigt att få så lite i ersättning men att det nog inte fanns något annat jobb för någon som hon.[230]

Utifrån ett empowerment-perspektiv kan man förstå arbete som att detta innebär kontroll över sina ekonomiska tillgångar och att det bidrar till materiellt välbefinnande. Å andra sidan har man verkligen full kontroll om man har ett deltidsjobb och tillfällig anställning vilket var fallet för Edvin.[231] Det går också att knyta an detta till några av Nussbaums kapaciteter. Det går att förstå detta utifrån kontroll över ens ekonomiska miljö genom att personen har lön och ekonomiska tillgångar. Edvins deltidsarbete går också att förstå utifrån kapacitets nr 4 tankar ,känslor och föreställningsförmåga utifrån olika infallsvinklar. Att arbetet är på deltid skulle kunna innebära att det är svårare att på arbetets tid utveckla sin kapacitet för känslor, tankar och föreställningsförmåga och att arbeta på ett sant mänskligt sätt. Samtidigt skulle ett deltidsarbete kunna innebära att man har mer kraft att lägga tid på arbetet när man arbetar och att man har tid för att utveckla sina fritidsintressen. Edvin berättar också att det finns tid under själva arbetet att också läsa

---

[227] Barnes, Marcher *Disability, work, and welfare: challenging the social exclusion of disabled* people i Work, employment, & society, volym 19, nr 3, 2005 s.53
[228] Intervju, Pelle, 26/4/17, Stockholm
[229] Peter Intervju 17/4-17, över internets
[230] *Villkorat vuxenskap, levd erfarenhet av intellektuell funktionedsättning, kön och ålder* 2013*s.155*
[231] Edvin, Intervju 21/4-17, Stockholm

serier, då tiden som går åt för aktivt arbete inte är så stort vid varje pass.[232] Då kan man säga att kapacitet lek delvis utvecklas. Å andra sidan måste man alltid vara på sin vakt vid arbetet. Genom att Edvin arbetar nära sin brukare kan det innebära att kapaciteten till tillhörighet och samhörighet utvecklas genom att man vårdar en annan människa och ser till alla dess behov. Det kan också säga utveckla kapaciteten för Praktiskt resonerande genom att det kan sägas vara moraliskt gott att hjälpa sina medmänniskor.

När det gäller arbetsmarknadens och arbetsförmedlingens vilja att se till vad individen inte kan istället för vad individen faktisk kan göra innebär att man kommer bort från ett kapacitetsperspektiv och bort från ett fokus där människan ska uppfylla sin potential och där man ser människan i sig.[233] Detta kan alltså resultera att det blir svårare från samhället sida att stärka funktioner och interna och kombinerade kapaciteter. De interna kapaciteterna kan bli svårare att uppfylla genom att man inte uppmuntrar individen till utveckling. De kombinerade kapaciteterna genom att samhället inte arbetar tillgängligt och inte låter människor förverkliga sina kapaciteter.

Det kan också innebära en risk att personer med funktionsvariation utvecklar adapativa preferenser. I sin avhandling citerar Lövgren en informant i hennes studie som menar att hon har daglig verksamhet eftersom det inte finns vanliga jobb till henne.[234] Dock tycker informanten att ersättningen är mycket låg.[235] Adaptiva preferenser kan alltså innebära att människor inte ens försöker komma vidare och kräva rättigheter, då de kan ha hört att människor som dem inte kan arbeta så och ska vara tacksamma med det stöd dem får från samhället.

Ett sätt att förstå anledningarna bakom samhällets krav och fokus på funktionsförmåga skulle kunna ha att göra med att samhället är utvecklat på vissa sätt där människors prestationsförmåga sätts i fokus. Man kan också tolka detta som att normen är utgångspunkten. När det gäller rättigheter så kan detta innebära att man kommer bort från full social inkludering och att personer med funktionsvariation ska ha samma rätt till arbete

---

[232] Edvin, Intervju, 21/4-17, Stockholm
[233] Nussbaum, *Creating Capabilities, The Human Development Approach,* 2011 s.18
[234] Villkorat vuxenskap, levd erfarenhet av kön ålder och intellektuell funktionsnedsättning s.118
[235] Ibid s.118

som andra. Detta kan alltså innebära att dessa rättigheter delvis kränks. Dock är frågan hur samhället ska förhålla sig till artikeln som handlar om samma lön för arbete av samma värde som finns i funktionsvariationskonventionen?[236] Vem avgör vad som är arbete av samma värde? Är det verkligen rimligt att man inte ser till prestationen hos de som har daglig verksamhet på arbetsliknande platser och ger de lön därefter?

Det omkringliggande samhället och tillgängligheten utifrån kan vara av betydelse för att människor ska kunna känna sig delaktiga. Att Edvin anser att man är så delaktig som man väljer att vara går att knyta an till ett individfokuserat perspektiv på empowerment. Här kan man också peka på att detta handlar om kapaciteterna tillhörighet samt praktiskt resonerande. Denna koppling går att göra eftersom fokus då handlar på inifrån individen och individens självbild.

Det går också att koppla till vara förmögen att göra saker eftersom människor ska kunna leva sina liv som de vill. Edvin säger under intervjun ”Alla människor ska ha samma chans, sen är det upp till var och en hur delaktig man vill göra sig.”[237] Men däremot kan det vara så att kombinerade kapaciteter och det omkringliggande samhället påverkar hur det tar sig uttryck och vilka praktiska möjligheter människor har. Man kan alltså se att samhället har ett ansvar vad gäller förverkligandet av de olika kapaciteterna. Om detta skriver Nussbaum att det är staternas yttersta ansvar att skapa en yttre miljö och för utvecklandet av kombinerade kapaciteter.[238] Staten har även ansvar för kränkningar som sker vid andra sfärer än statlig nivå enligt Nussbaum.[239] I konventionen om rättigheter för personer med funktionsvariation står det att samhället ska arbeta för full inkludering av människor med funktionsvariation i samhället samt med universell tillgänglighet.[240]

Deltagande i samhällslivet går att förstå utifrån empowerment och kapacitetsansatsen. Aktivt deltagande i politiska ungdomsförbund och i organisationer kan stärka social em-

---

[236] FN, 2008 art.27.b
[237] Edvin, Intervju 21/4-17, Stockholm
[238] *Creating Capabilities The Human Development Approach* 2011, s.78
[239] Ibid s.79
[240] UN, Convention on the rights of persons with disabilities, 2008 art.9.1 och art.3.c

powerment och andra former av empowerment utifrån flera nivåer samt vara av betydelse för flera av Nussbaums kapaciteter. Det kan stärka social empowerment och empowerment på interpersonell nivå genom att detta kan ge en annan form av självkänsla. Edvin berättar hur han kände sig ensam innan han gick med i Grön ungdom och började engagera sig.[241] Detta var alltså ett sätt att få kompisar. På en gruppnivå/kollektiv nivå kan empowerment stärkas genom att människor organiserar sig tillsammans för att förändra strukturer och försöka påverka samhällsutvecklingen.[242]

Deltagande i samhällslivet går att förstå utifrån kapacitet nr 7 Tillhörighet och gemenskap eftersom detta är ett sätt att utveckla omtanke för andra genom att engagera sig tillsammans. Det har också med värdighet att göra och förmågan att kunna ställa krav samt på sikt arbeta mot diskriminering.[243] Det går också att förstå utifrån förmåga nr 4, Känslor, föreställningar och tankar vad gäller förmågan att diskutera med andra och att utveckla sitt tänkande. Men också genom att de personer som är politiskt eller ideellt aktiva kan hitta på olika former av aktivistiska och påverkansaktiviteter tillsammans. Detta skulle också kunna betraktas som ett sätt att arbeta sant mänskligt med Nussbaums vokabulär. Det går också att förstå utifrån Kapacitet nr 10 kontroll över ens politiska miljö genom att människor när aktivt deltar så stärks denna. Kontrollen finns också när människor utövar sin mötesfrihet samt på sätt och vis försöker påverka samhällsutvecklingen.[244] Det handlar också om att faktisk ha möjligheterna att delta.

---

[241] Edvin, Intervju, 21/4-17, Stockholm
[242] Pigg, *Three faces of empowerment:Expanding the Theory of Empowerment in Community Development*, i *Journal of The Community Development Society*, volym 32, nummer 1, 2002 s.
[243] Nussbaum, Creating Capabilities, The Human Development Approach, 2011 s.34
[244] Ibid s.33

5 Diskussion

5.1 Diskussion av resultat

Sysselsättning och delaktighet i samhällslivet är viktigt för uppfyllandet av flera av kapaciteterna. Här kan man alltså se hur viktig den sociala interaktionen är och att människor har olika sammanhang. Människan är alltså i fokus men i samklang med andra och omgivningen. Men på samma gång kan människor känna sig ensamma.

När det gäller daglig verksamhet kan detta ge människor ett sammanhang och något att sysselsätta sig med. På samma gång som det från samhällets sida inte betraktas som ett arbete och där personer som deltar inte får någon lön. Detta skulle möjligen kunna påverka känslan om hur människor värderar sin sysselsättning.

Deltagande i olika förbund kan vara betydande på såväl individ som gruppnivå. På gruppnivå om större medvetenhet kring olika frågor. På individnivå kan det bidra till en känsla av inflytande, påverkan och sociala sammanhang. Det kan också vara ett sätt att få kompisar för personer som känner sig ensamma vilket bl.a. Edvin ibland gör.

Som Nussbaum skriver så är det viktigt att fokusera på vad människor ska being able to do på svenska skulle det kunna motsvara vad människor är förmögna att göra. Detta skulle man kunna peka på att arbetsförmedlingen glömmer bort med sitt fokus på vad människor inte klarar av. När det gäller vad människor är förmögna att göra på en personlig nivå som för Edvin så kan det handla om att man känner en vilja att engagera sig och att bli delaktig. Men här kan det också krävas att samhället skapar förutsättningar som en miljö där människor kan organisera sig och ett tillåtande klimat. Att vara förmögen att göra saker handlar också mycket om personlig frihet. Men frågan är vad som krävs för dennes förverkligande? Hur ska man se till att människor verkligen är fria?

Man kan tydligt se att det finns olika sätt som man kan arbeta med dessa frågor. Ett sätt skulle kunna vara att arbeta för livsvillkoren för personer med funktionsvariation. Många med funktionsvariation har sämre villkor än befolkningen i övrigt. Att personerna som undersöktes i denna studie är medelklass kan innebära att stöd från anhöriga kan kompensera där samhället brister. Sociala nätverk kan också vara av betydelse. Detta är viktigt för social empowerment då det kan påverka individens självbild och genom att människor kan växa tillsammans som grupp.

5.2 I relation till tidigare forskning

Som jag tog upp i den tidigare forskningen så har arbete uppfattats som en viktig del av social inkludering för personer med funktionsvariation. Ett resultat från denna studie är att det också är viktigt med socialt deltagande och engagemang. För en av informanterna var det tack vare sitt politiska engagemang som han fick kompisar, blev mer social och började känna sig mer självsäker. När det gäller arbetsplatsens betydelse för social inkludering skulle det vara spännande att undersöka olika sorters arbetsplatser där personer arbetar med olika sysslor. En önskan skulle också vara att göra en fältstudie på någon arbetsplats. Att Edvin arbetade som personlig assistent innebär att detta är ett ganska ensamt arbete då den anställda tillbringar mycket tid själv hos brukaren. Därmed kan jag inte säga något om vilken betydelse det har för social inkludering. Möjligen skulle det kunna ha detta på en affektionell nivå, genom att människor känner att det då gör skapar mening och struktur i vardagen. Det kan också bidra till social inkludering utifrån en ekonomisk nivå genom att en inkomst underlättar möjligheten att hitta på olika former av fritidsaktiviteter samt att ta kontrollen och planera sitt liv.

I den tidigare forskningen gick jag in på att en risk med daglig verksamhet är att den kan ha en inlåsande effekt samt att den kan vara ett alternativ för dem som inte klarar av att yrkesarbeta. För Peter vara detta ett alternativ istället för ett vanligt jobb p.g.a. hans stresskänslighet. Å andra sidan vet jag inte hur de arbetade där med hans utvecklingspotential och om det fanns någon strävan att han skulle slussas ut i annan verksamhet. Han tillbringade trots allt halva sin tid på arbetsplatsliknande daglig verksamhet.

Däremot skulle man kunna peka på att detta blev som en inlåsningseffekt då han menade att människor inte såg utvecklingspotentialen hos de med aspergers. Men också då han lyfte fram att många med aspergers har daglig verksamhet och att samhället är anpassat efter dem normala.

När det gäller de olika perspektiven, begreppen och uppfattningar om funktionsvariation så kan man se att det medicinska perspektivet blev rådande när arbetsförmedlingen fokuserade på vad arbetssökande med funktionsvariation inte kan göra istället för vad de kan göra. Dessutom blir det medikaliserande när människor får en funktionsvariationskod vid kontakten med arbetsförmedlingen. När det gäller deltagande kan detta förstås utifrån ett socialt perspektiv. Detta eftersom det handlar om interaktionen med omgivningen och skapandet av en tillgänglig miljö Det kan också förstås utifrån ett erfarenhetsbaserat och identitetsmässigt perspektiv genom att det handlar om människors upplevelser. Det går också att förstå utifrån ett interaktionellt perspektiv genom att detta blir interaktion mellan miljön, omgivningen och personens förmåga.

5.3 Begränsningar med studien

En begränsning med denna studie är att den inte består av återkommande och uppföljande intervjuer hos informanterna. Anledningen till detta var att det kändes svårt med tanke på studiens tidsramar, studiens storlek samt de praktiska förutsättningarna för denna studie. Men också rent etiskt då jag kände att jag inte ville ta upp mer av informanternas tid än nödvändigt. Det var särskilt viktigt när det gällde expertintervjun eftersom informanten hade fullt upp med annat. Jag var tacksam att han hade tid med en intervju. Men om man ska göra en mer omfattande studie i framtiden kan det vara bra att återkomma till informanterna eftersom man då lättare kan ha djupintervjuer och skapa ett bättre förtroende mellan intervjuare och informant. En annan brist med denna studie var att den inte hade en tillräckligt klar definition av empowerment. Detta är dock ingen problematik eftersom det är begrepp som kan betyda mycket och som det kan läggas olika innebörder i. Det kan istället ha varit en styrka att den analyserade så många olika aspekter.

5.4 Studiens samhällsrelevans

Ett bidrag till samhället med denna studie är att den påvisar att tillgänglighet är mycket mer än fysisk tillgänglighet. Dock är en brist med denna studie att den inte närmare problematiserade och undersökte vad tillgänglighet innebär. Det är inte ett helt klart begrepp och vid intervjuer med människor kan dessa ha olika uppfattningar om vad det innebär.

En annan samhällsrelevans är att denna studie handlar om vad delaktighet innebär för människor med funktionsvariation, samt att delaktighet både sker på individnivå och samhällsnivå. Delaktighet på individnivå kan hänga samman med självbild och kapaciteter. På samhällsnivå kan delaktighet innebära att samhället är tillgängligt och att människor ges möjlighet och förutsättningar för delaktighet. Detta är relevant i relation till demokrati, mångfald samt till Sveriges åtagande inom olika rättighetstraktat.

Denna studie kan bidra till en samhällsdiskussion genom att den visar på villkoren och kapaciteterna hos personer med funktionsvariation. Den kan också bidra med att lyfta fram människors egna erfarenheter av samhället och sysselsättning vid funktionsvariation. Den kan också bidra genom att visa hur villkoren är för dem som har daglig verksamhet. Pelle som arbetar för Funktionsrätt Sverige vid en intervju att många i samhället inte är medvetna om villkoren för personer med funktionsvariation och specifikt för de som har daglig verksamhet och som får olika former av ersättningar.

5.5 Saker av intresse för framtida studier

I framtiden skulle det vara viktigt, samhällsrelevant och nödvändigt att göra en större, omfattande kvalitativ studie om livsvillkor för personer med funktionsvariation samt hur social skiktning i samhället påverkar utifrån funktionalitet. Ett skäl att göra en social skiktnings-undersökning är att många med funktionsvariation har bidrag, daglig verksamhet men också då det finns segregation i samhället. Det är också vanligt att personer med funktionsvariation som har vanliga arbeten har sämre villkor än andra. Det skulle

också vara av vikt att undersöka arbetsvillkoren hos daglig verksamhet, fackligt engagemang samt vad det är som gör att detta inte är att betrakta som annat arbete. Det skulle också vara viktigt att undersöka vad som räknas som likvärdigt arbete utifrån funktionsvariationskonventionen.

Funktionsvariation utifrån ett intersektionellt perspektiv skulle vara en annan intressant inriktning för en framtida studie. Utifrån ett intersektionellt perspektiv skulle det vara intressant att undersöka närmare hur funktionsvariation samspelar med andra maktordningar såsom kön, klass, ålder, rasifiering och sexualitet. Det skulle således vara bra med ett intersektionellt perspektiv. För att genomföra en sådan studie skulle det krävas omfattande intervjuer med informanter med olika bakgrund. Denna studie kan säga något om hur det är att vara vit, relativt ung/ ung cis-man och ha funktionsvariationen aspergers. Denna studie kan också visa på hur levnadssituationen kan skilja sig åt beroende av sysselsättning. Men den säger inget om hur funktionalitet samspelar med andra maktordningar för personer som är strukturellt underordnade inom flera maktordningar.

En annan sak som skulle vara värt att undersöka skulle vara hur andra människor uppfattar personer med funktionsvariation som lika vuxna som andra. Blir personer delvis omyndigförklarade? Vilka upplevelser har personer av vuxenhet? Hur ser andra människor på personer med funktionsvariations liv som vuxna?

Sammanfattningsvis skulle jag vilja peka på att några av de viktigaste slutsatserna av denna studie har varit att sysselsättning och deltagande i samhällslivet är viktigt för flera av kapaciteternas uppfyllande samt att det kan bidra till social och ekonomisk empowerment. En annan slutsats är att det är viktigt att undersöka kapaciteter hos individer med funktionsvariation samt att man också behöver se till livsvillkor och faktiska möjligheter för personer med funktionsvariation. Det är också viktigt att se till så att personer med funktionsvariation inte glöms bort i samhället. Det är således viktigt att lyfta fram människors perspektiv och erfarenheter. Jag hoppas denna studie delvis kan bidra till detta.

6 Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att undersöka och analysera situationen vad gäller arbete/sysselsättning, delaktighet och tillgänglighet för personer med funktionsvariationen aspergers/autismspektrumtillstånd. Undersökningen baserades på intervjuer med två personer med funktionsvariationen aspergers som hade såväl anställning som daglig verksamhet, på en expertintervju med en person som arbetar intressepolitiskt på Funktionsrätt Sverige samt på olika former av textmaterial. Undersökningen kom bland annat fram till att daglig verksamhet gav mening samt att det kan vara ett alternativ för de som inte klarar av vanligt arbete. Stöd och handledning av personal var ett viktigt inslag på den dagliga verksamheten. Dock är de ekonomiska villkoren svåra för personer med daglig verksamhet. Undersökningen kom också fram till att deltidsarbete kan vara ett bra steg att börja med på vägen till andra yrken och att det kan vara viktigt att planera långsiktigt. Det kan alltså ta tid att förverkliga sina drömmar. Båda informanterna hade också drömmar om att påverka världen. Dock sa den ena informanten att samhället inte lyssnade på personer med aspergers och tankarna som personer med aspergers har. Den andra informanten sa att delaktighet kom inifrån och tillgänglighet utifrån. Genom arbete och delaktighet i samhället utvecklade informanterna flera olika kapaciteter såsom planerande, tillhörighet och gemenskap, kontroll över ens miljö samt känslor, föreställningar och sinnen. Empowerment gick att förstå på flera olika nivåer och utifrån olika perspektiv på undersökningen. Som komplement till denna studie skulle det i framtiden krävas en mer omfattande studie om social skiktning utifrån funktionsvariation i kombination med ett intersektionellt perspektiv och analys. En styrka med denna studie är att den baseras på människors erfarenheter och på vissa delar av verkligheten.

6.1 Sammanfattning i punktform

Avslutningsvis har jag valt att också sammanfatta slutsatserna i punktform för att göra den tillgänglig till en större publik och lättbegriplig för alla.

Sammanfattningsvis är några av slutsatserna av denna studie:

*Daglig verksamhet är ett alternativ för personer som inte klarar av ett vanligt arbete. Det kan ge mening och struktur för vardagen. Det kan leda till utvecklandet av flera kapaciteter. Dock är det inte att betrakta som ett arbete eftersom personerna som har sin sysselsättning där inte får lön. Istället får de sin försörjning säkrad av olika bidrag.

*Det är viktigt att daglig verksamhet och stöd inte blir som en inlåsningseffekt. Det är viktigt att se till utvecklingspotentialen hos alla och att alla kan utvecklas. Det är viktigt att kommunerna gör regelbundna utvärderingar bland de som har daglig verksamhet.

*Det finns flera sätt som man kan arbeta med arbeten för personer med funktionsvariation i samhället. Bland annat kan man arbeta med supported employment och arbetskonsulenter.

*Deltagande i samhället är viktigt för flera av kapaciteternas uppfyllnad. Deltagande i olika sammanhang kan skapa och stärka olika relationer och skapa ett socialt sammanhang.

*Delaktighet kan dels komma inifrån en individ, men också utifrån. Tillgänglighet kommer från samhället. Det kan vara viktigt med universell tillgänglighet.

*I framtiden skulle det vara intressant att närmare studera livsvillkor hos personer med funktionsvariation samt hur funktionalitet samspelar med andra maktdimensioner såsom kön, klass, sexualitet, ålder, rasifiering och olika strukturer.

Referenser

Albeurqe,Santos, Almeida *Assessing Empowerment´as social development, goal and process,* i *European Journal of Social Work,* Volym 20, nummer 1, 2017

Arvidsson, Jessika *Sysselsättning och social rättvisa, En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Halmstad Universitet, Halmstad University Press,

Barnes, Colin, Mercer,Geof *Disability, work, and welfare: challenging the social exclusion of disabled* people i *Work, employment, & society*, volym 19, nr 3, 2005

Brömssen, von, Kerstin, *Tolkningar, Förhandlingar och Tystnader,Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet,* Göteborgs Universitet 2003

Coopman ,Stephanie J. *Communicating Disability: Metaphors of Oppression, Metaphors of Empowerment*, *Annals of the International Communication Association*, Volym 27, nummer 1,2003

Edvin, *fingerat namn, Intervju, 21/4-17, Stockholm, inspelning och transkribering finns på uppsats Klara Bengtssons dator,

FN, 1966, *International Convenant on Economic, Social and Cultural Rights,* 03/01-1976, *993,UNTS3*

FN, 2008, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 03/05-08, UNGA-Res.61/06,December 2006*

Flygare, Wallén, Eva, *"Best practice inom daglig verksamhet"-en litteraturstudie. Daglig verksamhet för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning i arbetsför ålder,* Mälardalens högskola, 2016

Garland, Thomson, Rosemarie *Feminist Disability Studies* i Signs, Vol. 30, No. 2005

Gillham, Bill, *Forskningsintervjun, Tekniker och Genomförande,* Studentlitteratur, Malmö, 2008

Gustafsson, Johanna, *Supported Employment i en svensk kontext, förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att få och behålla arbete,* Örebro Universitet, 2014

Harpur, Paul, *Embracing the new disability rights paradigm: the importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities* i *Disability and Society* Volym 27, nr 2, januari 2012

Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun,* Studentlitteratur, Lund, 1997

Lamichane, Kamal, *Disability and the Global Employment Situation i Disability, Education and Employment in Development Countries, From Charity to Investment,* Cambridge University Press, 2015

Lillesto,Britt, Tveit Sandvin,Johan *Limits to Vocational inclusion?:Disability and the Social Democratic Conception of Labour* i *Scandinavian Journal of Disability Research,* Volym 16, nummer 1,2014

Linton, F, Kristol, *Clinical Diagnoses Exacerbate Stigma and Improve Self-Discovery According to People With Autism* i *Social Work in Mental Health,* Volym 12, Nr 4, 2014
Lövgren,Veronika, Markström, Urban Sauer, Lennart, *Från Sysselsättning till Arbete Kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*, Umeå Universitet, Umeå 2013
Lövgren, Veronika, Markström Urban, Sauer, Lennart, Towards Employment,*What Research Says About Support-to-Work in Relation to Psychiatric and Intellectual Disabilities,* i *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation* volym16, nr 1, 2017
Lövgren, Veronika, *Villkorat vuxenskap, Levd erfarenhet av intellektuell funktionsnedsättning, kön och ålder* Umeå Universitet, 2013
Neatth, Schriner*, Power to People with Disabilities: Empowerment issues in employment programming* i *Disability and Society,* Volym 13, nr 2,
Nussbaum, Martha, *Creating Capabilities, The Human Development Approach,* Belknap, Harvard University Press, USA, 2011
Parsons Sarah, *Why are we an ignored group?' Mainstream educational experiences and current life satisfaction of adults on the autism spectrum from an online survey* , 2015 i volym 19, nummer 4, Routledge
Pelle *fingerat namn, Intervju, 26/4-17, Stockholm, inspelning och transkribering finns på Klara Bengtssons dator
Peter, ¨ *fingerat namn, Intervju, 17/4-17, Stockholm, intervjufrågor och informantenssvar på dessa, finns på Klara Bengtssons dator
Pigg, E Kenneth, *Three faces of empowerment:Expanding the Theory of Empowerment in Community Development,* i *Journal of The Community Development Society,* volym 32, nummer 1, 2002
Rogers,O, Way,Niobe, *Using Semi-structured interviews to examine adolescent racial-identity development* i Santos, C,Umana,Taylors,A(red) *Studying Ethnic Identity: Methodological and Conceptual Approaches Across Disciplines*, American Psycological Association 2015
Ryen, Anna, *Kvalitativ intervju- från vetenskapsteori till fältstudier,* Liber, Malmö 2004
Spillers, Jessica, L.H, Sensui Leonard M, Linton F, Kriston, *Concerns about Identity and Services Among Persons with Autism and Asperger´s Regarding DSM-5 Changes, Journal of Social Work in Disability and Rehabilitation* Volym 13, nr 3, 2014
Söder, Mårten,(red) *Forskning om funktionshinder Problem-utmaningar-möjligheter,* Studentlitteratur, Lund, 2005
Vehmas Simo, *Dimensions of Disability* i *Cambridge Quartley of Healthcare ethics,* Volym 13, nummer 1, januari 2014
Värja,Emelie,Tholen,Larsson,Emma,Hultqrans,Lars, *Analysis of Cost and Quality Indicators of Day Activities Services Program in Sweden* i *Scandinavian Journal of Disability Research 2016*

Bilagor.

Intervjuguide Expertintervju

Hur tänker ni kring olika begrepp kring funktionsrätt?

Vad innebär funktionsrätt?

Hur skapar man delaktighet i samhället för personer med funktionsrätt?

Hur kan man arbeta med empowerment för personer med funktionsrätt?

Vad innebär tillgänglighet för andra funktionsrätter än fysiska?

Hur kan man arbeta för att göra samhället mer tillgängligt?

Hur ser situationen ut vad gäller arbete för personer med funktionsrätt?

Hur ska man göra arbetsmarknaden mer tillgänglig för personer med funktionsnedsättning?

Vad behöver göras?

Vilket ansvar har samhället, organisationer och företag?

Hur arbetar ni med arbetspolitik?

Hur har arbetet förändrats över tid?

Hur ska man se till villkoren för de som befinner sig långt från arbetsmarknaden eller har daglig verksamhet?

Vilka möjligheter finns det för dessa att förändra sina ekonomiska villkor?

Vad har ni för mål för framtiden?

Intervjuguide intervju informant med aspergers

Hur ser en dag i ditt liv ut?

Vad har du för sysselsättning? Vad får du göra för arbetsuppgifter?

Berätta om arbete/praktik /studier du har haft?

Vad var svårt/lätt? Vad hade du för arbetsuppgifter?

Vilket stöd fick du?

Hur ser du på möjligheterna till fortsatt arbete?

Hur ser du på att vara kvar på samma arbetsplats?

Vad har du för drömmar för framtiden?

Vad vill du jobba med?

Vilket extra stöd behöver du?

Hur tror du din funktionsnedsättning kan påverka det arbete du gör?

Hur är det att ha aspergers?

Hur tycker du den påverkar din vardag?

Hur tycker du det påverkar din självuppfattning och självbild?

Vilka styrkor och svagheter ser du med den?

Har det förändrats under livets gång?

Vilka fördomar stöter du på från omgivningen?

Samhället. Hur delaktig känner du dig i samhället?

Hur kan samhället bli mer tillgängligt?

Vad är tillgänglighet och delaktighet för dig?

I vilka situationer känner du dig delaktig?

Vilka är de största utmaningarna?